

Lakewood Daf Yomi

PRESENTED BY SRULY BORNSTEIN

לע"נ

ברוך דוב ז"ל בן יבלחט"א משה חיים ווידרא נ"י
הרב שמעון דוד בן ר' יעקב יוסף איידער זצ"ל

מראה מקומות רשפי אש

לע"נ מרים שיינדל צה יבלחט"א אפרים שמעון סינאוויץ

LAKEWOODDAFYOMI.COM

מוזגין לו דרך חירות, באורחות חיים סי' תע"ב
הביא מיפה ללב ח"ב דמצוה לנהוג שררה בליל פסח
ובה יכופר מה שנהג שררות וגאווה כל השנה.
הלילה הזה מרור. אא"ז [הגה"ק הרי"מ] ז"ל הגיד

מוזגין לו כוס שני וכו'. יעוין במשנה פסחים
קט"ז ע"א "מוזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל וכו' ",
וכבר התלבט הרשב"ם לבאר נקטם "וכאן", וכתב
"כאן במזיגת כוס שני וכו', ורבינו קיבל מרבו ר'

יעקב בר יקר וכן הבן
שואל, כמו כן בנות
צלפחד דוברות כלומר
דין היא שיהא שואל
במזיגת כוס שני", אמנם
בפשטות נראה לבאר
בהקדם אשר כתבתי
בפתיחתי להגדה
שתכנייתה היא כדרשת
החכם בני מדרשא, אך
בעוד ששם עמד התלמיד
ושאל ואז התחיל החכם
ריש מתיבתא לדרוש
ברוב ענין כאן במסיבה
הבן שואל, וכן בארתי
במק"א אמרם בברכות
ל"ט ע"א אם חכמה אין
כאן זקנה אין כאן,
כלומר כאן במסיבה
שהולכין בה אחרי הזקנה
ואכמ"ל.

ומוזגין כוס שני וכאן הבן שואל מאביו מה
נשתנה:

**מַה נִשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל
הַלַּיְלוֹת, שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אָנוּ אוֹכְלִין
חֶמֶץ וּמֶצֶה, הַלַּיְלָה הַזֶּה כָּלוּ
מֶצֶה? שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אָנוּ אוֹכְלִין
שָׂאֵר יִרְקוֹת, הַלַּיְלָה הַזֶּה (כָּלוּ)
מְרוֹר? שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֵין אָנוּ
מְטַבְּלִין אֶפְילוּ פְּעַם אַחַת, הַלַּיְלָה
הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים? שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת
אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסַבִּין,
הַלַּיְלָה הַזֶּה כָּלוּ מְסַבִּין?**

יהי הפת מגולה בשעה שאומרים ההגדה.

עֲבָדִים הֵינּוּ לַפְּרֵעָה בְּמִצְרַיִם,

טעם אכילת מרור שמה
שהיה מר להם היה קצת
גאולה כמ"ש "וימת מלך
מצרים ויאנחו", ולכך
באה הגאולה, וז"ש
"מתחת סבלות מצרים",
שמה שלא היינו יכולים
לסובלם היה גאולה
ודפח"ח. (שפת אמת
מהגה"ק מגור זצ"ל).
עבדים היינו לפרעה
במצרים. פי' קודם יצ"מ
היינו באמת עבדים לפרעה
ולא היינו יכולים לקבל
עול מלכות שמים,
כדאיאתא [בזוה"ק בהר
ק"ח ע"א] "מאן דכפית
באתרא לא מצי קביל
עול מלכותא דלעילא",
ועכשיו שהוציאנו הקב"ה
משם אע"פ שעדיין אנחנו

מה נשתנה. במשנה שבירושלמי מובאות רק שלש שאלות, טיבול, מצה וצלי, ובמשנה שבבבלי מצינו די
שאלות, מצה מרור צלי וטיבול, ושאלת היסבה לא הוזכרה, ונראה שזהו לאשר כן היה דרכם של בני חורין
גם כל ימות השנה [עייין ברכות מ"ב סע"א הסבו אחד מברך וכו' וברש"י שם, בסוכה ב' ע"ב ד"ה ראשו ורובו,
ובפסחים ק"א ע"ב בני חבורה שהיו מסובין לשתות וכו' ועייין ירושלמי פסחים רפ"י], ובכן הרי לא היה בזה
שום שינוי בליל פסח, לכן לא הובאה שאלה זו בהמשנה העתיקה, אולם אחרי שהתקינו בכל ימות השנה
לעשות זכר לחורבן שהעורך שלחן מחסר ממנו מעט [עי' ב"ב סי' ע"ב] וחדלו הרבה מנהגים שהיו רגילים בהם
לפנים וכן נתבטלה במשך הזמן גם ההיסבה, והוצרכו רבותינו לצוות כי בליל פסח יסיב כל אדם מישראל אם
שאינו נוהג כן כל השנה, ולכן במקום שאלת צלי שנחסרה באין ר"ח נתוספה שאלת ההיסבה.

ואשר לא טבעו שאלה על מנין די' כוסות שחייבין בליל פסח, נראה שזהו יען כי גם במסיבות אחרות בכל
ימות השנה נהגו לשתות די' כוסות, ראה ברכות מ"ג ע"א: "כיצד סדר הסיבה כו' בא להם יין כל אחד ואחד
מברך לעצמו, עלו [על המטות] והסבו כו', בא להם יין וכו', וברש"י: "דהאי יין בתרא הוא יין שלפני המזון",
ושם מ"ב ע"א: "בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון" ועי' ברש"י שם, נמצא ששתו די'
כוסות: אי קודם ההיסבה, בי לפני המזון, גי לפני ברהמ"ז, ודי' כוס ברהמ"ז, ולא חשו בכל השנה משום זוגות,
דחד מקמא תכא ותרי אתכא לא מצטרפין, פסחים ק"י ע"ב, וכוס ראשון של כל השנה הרי היה טרם שעלו
להיסב לזאת לא הקשו שם ק"ט ע"ב היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה אך על ליל פסח שכולן
בהיסבה, אבל עצם השתיה של די' כוסות נהגו בה גם בכל השנה ולכן לא הוטבע מנין הכוסות בשאלות.
הלילה הזה שתי פעמים. הנה על שאלת הטיבול וההיסבה אינה מבוארת התשובה, כי טעמן מובן ממילא
אחרי שמודיע ענין החג לזכר חירותינו, ובני חורין איסטניסים נהגו לאכול כל אכילותיהם בטיבול ובהיסבה.
עבדים היינו וכו'. במשנה פסחים (קט"ז ע"א) שנינו: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד
אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה", והנה סיומא דפרשה זו ענינה הבאת בכורים ולא מפסח, ובאמת אין אנו
אומרים הפרשה כולה, ואשגרת לישנא היא ממשנה דבכורים (פ"ג ו') שהמביא בכורים קורא מארמי אובד

דנעשינו עבדי ה' ולא רק שינאלנו
[ממצרים.]

כשהוא אומר 'לא תשכח' הרי שכחת לב
אמורה, הא מה אני מקיים 'זכור' שמהיה
שונה צפ"ך עכ"ל. ועי' בפירוש הראצ"ד
שם דהיינו שמהא שונה צפ"ך הלכות
מגילה דהיינו דשונה צפ"ך הוא ההלכות
של התורה שצ"פ הנוגעות לאותו ענין,
וזהו הלכות מקרא מגילה. ולפי זה ניחא
מה שהביא בעל ההגדה לדברי ראצ"ע
הרי אני כצן שצעים שנה וכו' דמחייב
זכירת יציאת מצרים זלילות, ולכאורה מה
שייך ענין זה של זכירת יציאת מצרים לליל
פסח, הלא זו מצוה דכל השנה וזליל פסח
המצוה היא סיפור יצי"מ ולא זכירה,
וכמש"נ דכמה חילוקים יש ציניהם, וציות
לפי גירסת הרמב"ם דגריס אמר להם
ראצ"ע, ומשמע דאמירתו שייכת למה
שהיו מספרים ציני"מ, ולכאורה אין
שייכות ציניהם, אמנם להנ"ל ניחא דגם
צלימוד הלכות הפסח וזכירת יציאת מצרים
מקיים מצוות סיפור יציאת מצרים, דאמר
להם גם הלכה זו צעודם עוסקים בהלכות
הפסח וקיימו בזה מצוות סיפור יציאת
מצרים ע"כ ממרן זצ"ל.

והנה הגר"ח ז"ל ביאר דיש ג' חילוקים
צין מצוות סיפור יציאת מצרים לליל
פסח למצוות זכירת יציאת מצרים דכל
השנה. א', דסיפור יציאת מצרים צריך
להתחיל בצנות ולקיים בשבת, משא"כ
זכירה שעיקר המצוה רק להזכיר עצם
היציאה. ב', דמצוות סיפור היא דרך שאלה
ותשובה ואפילו אם אין לו צן שואל
לעצמו, משא"כ זכירה. ג', דצפיפור
יציאת מצרים נכללו ג"כ טעמי המצוות,
כדאמר רבן גמליאל כל שלא אמר ג'
דברים אלו לא ינא ידי חובתו, פסח על
שום שפסח וכו' מרור על שום שמררו
וכו' מצוה על שום שנגאלו וכו' משא"כ
זכירה [ועל כן היה מוזכר הגר"ח ז"ל
בכל שנה במקומות אלו בהגדה "עבדים
היינו", "מתחילה עובדי ע"ז היו וגו'",
וכן דדברי רבן גמליאל "כל שלא אמר ג'
דברים אלו וכו'" לכוון לצאת ידי המ"ע
של סיפור יציאת מצרים.]

ולפי מש"נ לעיל, דצפיפור יציאת מצרים
צריך "לקיים בשבת", דהיינו לספר
התוספת מעלה שנוספה צעם ישראל
בשעת יציאת מצרים, ולא רק לספר שינאלו
מהשעבוד, א"כ הרי יש עוד נפ"מ צין
סיפור יציאת מצרים לליל פסח לזכירת
יציאת מצרים דכל השנה, דזכירת יציאת
מצרים די צוה שמזכירים שינאלו מצרת
השעבוד ומצית עבדים, אבל לקיים סיפור
יציאת מצרים צריך לספר גם השבת
והמעלה שקיבלו ישראל ציציאת מצרים.

והוסיף מרן הגרי"ז זצ"ל דצטעמי
המצוות נכללו ג"כ הלכות פסח
והלכות זכירת יציאת מצרים, דאם יעסוק
אדם כל הלילה בהלכות פסח מקיים מצוות
סיפור יציאת מצרים. וראה לזה מדברי
התוספתא סוף פסחים "חייב אדם לעסוק
בהלכות הפסח כל הלילה" ע"ש, וכ"ה
צשו"ע (או"ח תפ"א: ב'). ויסוד דומה
לזה מצינו לענין זכירת מעשה עמלק,
דדרשו צתו"כ (צחקתי, א', ג') וז"ל זכור
את אשר עשה לך עמלק - יכול בלבך,

בגלות מצד שאומות מושלים עלינו שלא כדת, בעונותינו, אעפ"כ אין אנחנו משועבדים באמת להם ואין אנחנו בכלל "כפית באתרא" ונקראים עבדי ה' כדכתיב "עבדי הם", והלוא דברים ק"ו מה מאן דכפית באתרא לא מצי קביל מלכותא דלעילא מכ"ש עתה שנכנסנו בכלל עבדי ה' אין שום מלכות יכולה לבטל מאתנו זו העבדות, וזה עיקר השמחה שנכנסנו בכלל עבדי ה' (שפת אמת מהגה"ק מגור זצ"ל).

ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים וכו'. בהגדש"פ בית היין, מביא: שמעתי ממרן קה"ק [מוהרא"י מסדיגורא] זצ"ל בחג הפסח שנת תרכ"א שדיבר ממהות גאולת ישראל

ביצ"מ, וזלה"ק: "בשעת יצ"מ לא היה עדיין תורה לישראל ולא היה ממנם שום אתערותא דלתתא וכאו לגאולה". והענין הוא, כי כתיב "כולם בחכמה עשית", "בראשית" תרגומו "בחוכמתא", בראשית בשביל ישראל, כמו בבריאת העולם לא היה שום אתערותא דלתתא אך השי"ת עשה בעצמו אתערותא מזה שיהיו צדיקים שיעבדו לשמו ית', כמו כן ביצ"מ אע"פ שלא היה להם מצות ומעש"ט רק ע"י שהיה להם הרצון באו לרצון האמת, כולם בחכמה עשית ונגאלו, ואח"כ בימי הספירה מפסח עד שבועות התקינו הכל, כמו כן גם עתה כאשר יבוא משיח צדקנו ב"ב בודאי יעבדו בנ"י לשמו ית' אך עכשיו בגלות הוא קשה מאד ע"כ יעשה השי"ת בעצמו אתערותא דלתתא מצדיקים שהיו כבר, וממה שיעבדו לעתיד ב"ב ויגאל עם בנ"י, כי באמת כל אחד מישראל יש לו רצון לעבודת השי"ת רק שיש כמה עיכובים אבל לגבי השי"ת אין שום עיכוב כי כולם בחכמה עשית ותיכף יעשה רצונו, כדכתיב "מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" שהוא יתברך מדלג על כל העיכובים.

ואפי' כולנו חכמים וכו'. נקטו ד' לשונות מקובל לד' נתיבי פרד"ס שהתורה נדרשת בהן, אפילו כולנו חכמים בפירוש פשטי התורה, כולנו נבונים ברמזיה, כולנו זקנים לישב ולדרוש, וכולנו יודעים פנימיות התורה וסודיה בכל זאת מצוה לספר ביצ"מ (מרבח לספר). מצוה עלינו לספר ביצ"מ. יעוין בזוה"ק שמות מ' ע"ב "כל בר נש דאישתעי ביצ"מ ובהאי ספור וכו' הורפס מאתר אוצר החכמה

אבי עד שהוא גומר כל הפרשה כולה, כאמרם בירושלמי מגילה (פ"ב ה"ד) לית כאן חרש אשגרת לישנא היא, והנה בגמי פסחים שם אמרו: "מאי מתחיל בגנות, רב אמר: מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו, ושמואל אמר:

עבדים היינו", ולפי"ז רב ושמואל המה שמסרו לנו מטבע זו, וכן מצינו הרבה מטבעות ברכות דשמואל כמו הבינו עיין ברכות (כ"ט ע"א), פיוט ממעמקי הלב (יומא פ"ז ע"ב), ויחד עם רב תיקון ותודיענו (ברכות ל"ג ע"ב), ורב הוא שתיקן היה רצון שאנחנו אומרים אחרי ברכת החודש עיין ברכות (ט"ז סע"ב), ותקיעתא דבי רב (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ה ויק"ר ר"פ כ"ט) ועוד.

ואפילו כולנו חכמים וכו'. במכילתא ס"פ בא: "והיה כי ישאלך בנך מחר וכו', ר' אליעזר אומר: מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות לכך נאמר מה העדות" וכו', ועמש"כ להלן.

מצוה עלינו לספר ביצ"מ. ההבדל שבין הגדה לסיפור היא שהגדה יאמר למי שאינו יודע, וזה והגדת לבנך השואל, אבל סיפור כולל גם הידוע, האחד אומר לחבירו, וזה שאמרו כי מצוה לספר ביצ"מ אפי' כולנו חכמים וכו', והביאו ראייה ממעשה דר"א ור"י וכו' שהיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם וכו', הרי מוכח כי כל הלילה לא הסיבו התלמידים עמהם ובכן היו אך גדולי הדור ובכל זאת ספרו ביצ"מ כל הלילה כל אחד לחבירו.

הרי זה משובח. נקטו סגנון זה להיותו מקובל נגד אמרם בברכות (ל"ג ע"ב) "הקורא את שמע וכופלה 'הרי זה מגונה' " שרואים אנחנו כי בעלמא אין לכפול ולהאריך, לכן הדגישו שבסיפור יצ"מ אינו מגונה רק אדרבא "הרי זה משובח", וכדמצינו בברכות מ"ה סע"ב: "תני חדא העונה אמן אחר ברכותיו 'הרי זה משובח' ותניא אידך 'הרי זה מגונה' לא קשיא" וכו', הרי כי להדגיש שאינו מגונה נקטו "הרי זה משובח".

אחר שהתודע יוסף אל אחיו שירד למצרים לכלכל את שיבתו פן יורש הוא וביתו וכל אשר לו. והתחיל הפסוק הזה עם ו' במלת ואלה לפי שהספור הזה קשור ומדובק עם הספורים הקודמים. וכיוצא בזה תמצא הכתוב שאמר (דברים ל א) ושב י"י אליהך את שבותך כי הנה ושב הוא פעל עומד ואמרו את שבותך מורה שהוא יוצא וכאלו אמר והשיב ה' את שבותך כן אמר הכתוב כאן ואלה שמות בני ישראל הבאים ר"ל המביאים את יעקב אביהם מצרימה לפי שבא שמה יעקב וביתו כי כלם היו בבית אחד ועל זה נאמר איש וביתו באו ר"ל איש שהוא יעקב וביתו שהם יוצאי ירכו כלם באו יחד. ולפי שבנימון היה גם כן אחד מן המסיתים את אביו לרדת למצרים לכך נזכר בנימון כאן בכלל המביאים אותו. ולפי שאמר איש וביתו באו פ"י הכתוב כמה היו נפשות ביתו של יעקב הבאים שמה והוא אמרו ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש.

ואמנם אמרו ויוסף היה במצרים ענינו אצלי שגם כן היה אחד והיותר עצמי מהמביאים את יעקב מצרימה יוסף בנו שהיה שמה כי לפי שיוסף היה במצרים הוצרך אביו לרדת שמה לראותו. והותרו במה שפירשתי בזה שתי השאלות הראשונות.

והנה זכר למעלה בסדר ויגש בסופו (בראשית מז כז) וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד. וסמך ליה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה והתורה כוונה שם בפסוק ההוא שבימי יעקב שישב במצרים פרו ורבו בניו אבל בכאן הודיעתנו שאחר שמת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא הנה לא פסקה הברכה מזרעם כי הנה בני ישראל גם אחרי מות הזקן ובניו כלם וכל הבאים מצרימה פרו וירבו הבאים אחריהם. וכן אז"ל בילמדנו (תנחומא שמות ה) וימת יוסף וכל אחיו ואעפ"כ ובני ישראל פרו וישרצו ר' ינאי אומר כל אחת ואחת יולדת ששה בכרס א'.

והנה זכר בזה ד' לשונות פרו וישרצו וירבו ויעצמו להגיד במלת פרו שלא היה בהם עקר ועקרה כי כלם פרו כעץ העושה פרוי מדי שנה בשנה. וגם היו נולדים רבים בכרס אחת כדברי ר' ינאי וזה אמרו וישרצו שהיו כשרצים שיולדו מהם רבים ביחד. האמנם לפי שהתאומים לחולשתם בסבת מיעוט החומר רבים מהם מתים בינקותם והנשארים ההם הם חלושי המזג רפויי ההרכבה לכן אמר שלא היו אלה כן כי הם רבו ר"ל שלא מתו בינקותם

שאלה הח' במה שצוה פרעה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו כי איך לא פ"י כל הבן הילוד לעברים אם עליהם היתה הגזרה. ורש"י כתב מדברי אגדה שהגזרה היתה כוללת לעברים ולמצרים שכל הבן הילוד ביום אחד בלבד שאמרו אצטגניני פרעה שעתיד להיות נולד משיח ישראל באותו יום בלבד שאמרו ושסופו להיות נלקח במים ולפי שלא ידעו אם היה עברי או מצרי לכן גזר בכלל כל הבן הילוד באותו יום והם לא ידעו שהיה עתיד מרע"ה משיח ישראל ללקות במי מריבה. אבל כל זה רחוק הוא מפשטי הכתובים גם שאם היה הדבר כן היה הכתוב מפרש שצוה זה על יום אחד בלבד.

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות האלה כלן:

(א-כב) **ואלה שמות בני ישראל וגו' עד**

וילך איש מבית לוי. הנראה אצלי שאין כוונת הכתוב במקום הזה בואלה שמות מה שכיון למעלה בסדר ויגש (בראשית מז ח) בפסוק ואלה שמות בני ישראל ויורה על זה כי שם לא נאמר הבאים מצרימה עם יעקב כמו שנאמר כאן אבל נאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו וגו' כי היה יעקב מכלל הבאים וממנין שבעים נפש אמנם בכאן לא נזכר יעקב בכלל הבאים אבל אמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב ומלת את כפי המובן האמתי הוא סימן הפועל כמו אשר מכתתם אותי מצרימה (שם מה ד). והורדתם את אבי הנה (שם י). כי תמיד מלת את מורה על הפועל בדבר ההוא. ועם היות שכתב הראב"ע שמלת את הוא במקום עם כמו כרת ה' את אברם ברית (שם טו יח) חוץ מכבודו אין הדבר כן אבל מפני שבברית ההוא נתחייב הקב"ה לאברהם ואברהם לא נתחייב לו לכן אמר כרת ה' את אברם ברית כי היה אברהם הפועל בברית ההוא. וגם יורה על מה שזכרתי שהנה כאן לא נזכרו בני השבטים כמו שזכרו למעלה בסדר ויגש וגם זה מוכיח שלא בא הכתוב הזה ללמדנו מי הם הבאים למצרים כי איך יזכור י"ג מהם וישכח וישמיט נ"ז מהם שהם בני בניו של יעקב

ועל כן נ"ל לפרש הבאים מצרימה שהוא עומד במקום יוצא והרצון בו המביאים למצרים את יעקב כי הנה בניו השבטים הביאוהו וסבבו ביאתו למצרים במה שהעירו את לבבו והשיאוהו

שכל פחד פרעה ויראתו היתה מישראל שיעלו מן הארץ ולכן הסתולל בהם לבלתי שלחם. והתבאר שלא היו יראים המצריים שיהרגום כי הם היו רבים מהם. והותרה בזה השאלה הד'

וספר הכתוב שהיה התחכמותם לענותם בסבלותם בהיותם סובלים ענויים הרבה לא יפנו לפרות ולרבות אבל לא עשו להם הענויים כלם יחד אלא זה אחר זה כי בראשונה נאמר וישמו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ר"ל שקבעו להם מסים וארנוניות שיפרעו להם מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו והניחו שרים על המסים ההמה שהיו גובים אותם מהם ובה היו מענים אותם בסבלותם. ובמדרש (שמו"ר א י) דרשו למען ענותו בסבלותם למען ענותו לפרעה בסבלותם של ישראל. אחרי כן הכבירו את עולם כמו שאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה את פיתום ואת רעמסס והמפרשים כתבו שערי מסכנות הן היו אוצרות למלך והדעת נותן שמן העת אשר יעץ יוסף לפרעה לקבוץ האוכל ולשומרו לשני הרעב נשאר החק במצרים שהמלך ישמור תמיד בכל שנה חטה הרבה לפקדון לארץ ובעבור שיוסף התחיל בעצה הזאת גזר על זרעו שיעשו הערים ההנה להיות אוצרות למלך לשמירת החטה. וזאת היתה עבודה בגוף שהוא דבר יותר מענה אותו מן המס.

והגידה התורה כי להיות ענינם מושגח ממנו יתברך היתה נראית ההשגחה בענינם שכאשר יענו אותו כן ירבה ובהיותם רבים היו פורצים גדר ונכנסו בכרמים ובפרדסים וגוזלים מה שימצאו וכן פורצים ממקומות הדייגים וגוזלים מהם הדגה כמ"ש (במדבר י"א ה) זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים וגו' שהכל היה בגזל ובפרצה ומפני שהיו פורצים גדר ולא היו המצרים יכולים לשמור מהם מרבוים לכן ויקוצו מפני בני ישראל כי קצו מפניהם מפני הפרצות שהיו עושים בארץ ולא אמר אם כן ויקוצו מפני הפחד שהיה להם על העתיד אלא מפני ההיזק שהיו מקבלים כבר מהם בפועל והותרה בזה השאלה הה'.

עוד זכר שעשו להם ענוי אחר שכל מצרי שהיה לו עבודה בשדה בנחלת שדה וכרם או בית היה לוקח יהודים ומביאם שמה לעבוד עבודתו כאלו הם עבדיו וזו קשה מכל הראשונות שהיו בני ישראל כדבר הפקר עבדים לכל אדם ועל זה נאמר ויעבדו מצרים את וגו' וימרו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים וגו' ומלת פרך היא עבודה

אבל באו לסוף גדולם ולא היו חלשים כי הם עצמו במאד מאד ומפני רבויים נתמלאה הארץ מהם והותרה בזה השאלה הג'.

וזכר הכתוב שקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף ואין צורך לדברי הראב"ע שאמר שאותו מלך לא היה מזרע המלוכה בעבור שנאמר ויקם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף כי בכל מלך חדש יאמר קם ואפשר היה שעברו אחרי מות יוסף ג' או ד' מלכים אחרים או יותר ועם היות כלם מזרע המלוכה ומן הפרתמים הנה לא ידעו את יוסף לפי שלא היה בימיהם ואין זכרון לראשונים עם מה שיהיו באחרונה. וראוי שתדע שאין הפסוק הזה מקושר עם מה שזכר למעלה וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא כי הנה כבר בא ביניהם פרשה פתוחה אבל הוא בא להגיד המחשבות הרעות אשר יעץ מלך מצרים על היהודים לאבדם שהיה כל זה בסבה שהמלך ההוא לא ידע את יוסף כי אלו ידעו לא היה עולה בלבבו שזרעו יכלו במרד והקשר הזה. ובמסכת סוטה (יא.) ובתנחומא (שמות ה) דרשו מלך חדש שחדש עליהם גזרות של פורענות משל לאחד שרגם איקונין של דוכוס אמר המלך טלו אותו וחתכו את ראשו היום עשה לזה כך למחר עושה לי כך אמר הקב"ה עכשיו אשר לא ידע את יוסף למחר לא ידעתי את ה'.

ולכן אמר לעמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו ואין הכוונה שהיו בני ישראל רבים עתה מהמצריים אלא שהיה העם ההוא רב בכמותו ועצום ובעלי חוזק באיבריהם יותר מהמצריים הנה אם כן מלת ממנו אינו חוזר למלת רב אלא למלת עצום בלבד כי הם היו עם רב בכמותם אבל לא כל כך כמו המצרים והאמנם היו תקיפים וחזקים באיבריהם יותר מהמצריים. ואפשר לפרש רב ועצום ממנו שהיו עם בני ישראל בעצמם רב ועצום והם היו ממנו ר"ל ממצרים כי היו עבדיהם ולכן היה ראוי שיחששו שבעתיד אולי ירבה יותר.

ובתנחומא (ישן שמות ח) רב ועצום ממנו מהיכן פרים ורבים ממנו שנאמר (תהלים סח

ב) ה' ממקור ישראל. וכאשר תקראנה מלחמה ומלחמות יתוספו על השונאים הנלחמים בארץ וילחמו במצרים או לפחות יעצרו כח לעלות מן הארץ ללכת אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת והוא אמרו ועלה מן הארץ ובמקום שהיה עם רב ועצום והיה ממנו כמו קנין כספינו יהפך הדבר כי יקומו עלינו ויעלו להם מן הארץ כבני חורין. הנה התבאר

להחזיק ביולדת ולעזרה בדברים וקולות ותפלות ולכן נקראת פועה מלשון כיולדה אפעה (ישעיה כב ט). ואמר שדבר פרעה למילדות העבריות ר"ל לכולנה כי לא אמר לשתי המילדות אלא לפי שלכל המילדות הרבות ההנה דבר וצוה זה וכלן היו נחלקות לשתי אומניות ההם וזה אמרו ששם האחת שפרה ושם השנית פועה. ולא היו עבריות כי איך יבטח לבו בנשים העבריות שימיתו ולדיהן אבל היו מצריות מילדות את העבריות ר"ל עוזרות אותן ללדת כמו שאמר בילדכן את העבריות.

והנה המילדות ההנה עם היותן מצריות יראו את האלהים ולא עשו דבר ממה שצוה אותן מלך מצרים עד שהוא הוכיחן עליו באמרו מדוע עשיתן הדבר הזה ותחינה את הילדים ר"ל ואין הפסוק הזה כפל ענין במלות שונות אבל אומרו מדוע עשיתן הדבר הזה הוא שלא הרגו את הילדים כמו שצוה אותן. ולכן אמרו בלשון נעלם מדוע עשיתן הדבר הזה. ואמרו עוד ותחינה את הילדים ענינו שלא די שלא הרגו אותם אבל עוד השתדלו בקיומם ובהצלתם ובהזנתם בצאתם מן הבטן באופן שהנה החיו את הילדים בהפך מה שצוה אותן.

והמילדות השיבוהו להתנצל מזה באומרו כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה ר"ל הנה לענין התיקון והשכלול בילדים אין הנשים העבריות כנשים המצריות שאינן יודעות מה שראוי לעשות לילדיהן וסומכות על המילדת אבל העבריות אינן כן כי חיות הנה והוא מלשון איש חי רב פעלים (שמואל-ב כג ט) ר"ל נשים זריזות ומשתדלות בעניני ילדיהן ומחיות אותם. ואפשר לפרש כי חיות הנה שיוולדות מבלי מילדת כמו חיות השדה ולפי שהן מעצמן יולדות כבהמות השדה כחיתו יער לא יקראו למילדות כי הן בעצמן מספיקות לזה ואינן צריכות ליולדת. ואמנם למה שהבאת עלינו אשם על שלא הרגנו את הילדים מה לנו לעשות על זה כי טרם נבוא אליהן כבר ילדו.

ואמר ויטב אלהים למילדות וירב העם להגיד שבדבר הזה עשה האלהים למילדות הטבה גדולה ולעם גם כן אם להן שהיו היהודים נותנין להן שכרן כפול ומכופל כי מפני שהיו עוברות פי המלך ומצותו כדי להחיות את הילדים היו היהודים אביהם של הילדים מרבים להן שכרן וזו היא הטבה שהטיב השם להן במה שנתן בלבן שלא ישפכו דם נקי ונמשך תועלת לעם ג"כ שמפני

קשה המפרכת את הגוף כמו"ש רש"י ובמדרש (ילקוט רמז קסג) אמרו ובכל עבודה בשדה בשדה היו עובדים ולא בעיר אלא שגזרו עליהם אנשים ילינו בשדה והנשים בעיר כדי למעטן מפריה ורביה וכו'.

וכאשר ראה פרעה שכל הענויים האלה לא היו מונעים מישראל הפריה ורביה חשב דרך אחר להרגם אבל בצנעא ובסתור כי חרפה היא לו שיצוה להרוג בפרהסיא העם הבאים להתגורר בארצו גם שבני נח היו מצווים על שפיכות דמים ולכן דבר עם המילדות וצוה אותן בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים שהוא המשבר אשר תשב שמה האשה בשעת הלידה. וי"א שהוא כלי עשוי מאבנים על צורת שני חלקים והאשה עומדת ביניהם. ואחרים אומרים שהאל"ף נוספת וישאר בנים כלומר איש הבנים. וצוה אותן שבסתור ירגישו בנולד אם בן הוא וימיתו אותו ר"ל שיחנקו אותו כי זה בלי ספק תוכל לעשותו המילדת בנקלה ובמדרש (שמו"ר א יד) אמרו סימן גדול מסר להם פרעה אם בן הוא פניו למטה ואם בת היא פניה למעלה. ותשאר כמות שהיא והוא אמרו וחיה. וכתב הראב"ע שהיא מלה זרה ואין הדבר כן כי הנה מצינו בזכר וחי כמו וארפכשד חי (בראשית יא יב). וכמו כי לא יראני האדם וחי (שמות לג ט). ולמה לא יהיה כן בנקבה וחיה.

והנה בחר פרעה שימיתו הזכרים וישארו הנקבות לפי שהנקבות תבעלנה למצריים ותמשכנה אחריהם ואמנם הזכרים העבריים הם נולדים בטבעם ושקועים בתכונותיהם כל שכן שהחשש כלו היה בזכרים כי הם אם ירבו ילחמו בארץ ויעלו ממנה ואין כן הנקבות כי אינן בעלות מלחמה. וזה טעם הצווי הזה. והותרה בו השאלה ה'.

והנה המילדות אי אפשר שנאמר שהיו שתיים בלבד כי איך יספיקו שתי נשים לעם כבד ועצום כבני ישראל ואין לומר שהיו שתיים אלא שרות המילדות כלן כדברי המפרשים כי היה ראוי שיקראם הכתוב שרות המילדות כמו שר המשקים ושר האופים ושר הטבחים גם כי מה הועיל פרעה בתקנתו לדבר זה לשרות ההנה אם לא יצוה כן למשרתות שלחן וגם שלא צוה להן שתצוינה זה למילדות אשר תחתיהן. אלא שהענין כך הוא שהיה מנהג במצרים שהיו באות שתיים מילדות לעמוד עם כל אשה שהיתה יולדת והאחת מהן היה עסקה בהוצאת הולד ובשכלולו ולכן נקראת שפרה על שם שמשפירה את הולד. והשנית היה עסקה

לי בניכם יום אחד שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו לישראל אין כתיב כאן אלא כל הבן בין ישראל בין מצרי. הנה פירשו הגזרה הזאת כוללת. האמנם בפרקי רבי אליעזר (פרק מז) כתוב רבי ינאי אומר לא העבדו המצרים את ישראל אלא שעה אחת מיומו של הקב"ה פ"ג שנים ושליש שנה עד שלא נולד משה אמרו החרטומים אל פרעה עתיד נער אחד להוליד והוא יוציא את ישראל ממצרים והשיב פרעה ואמר השליכו את כל הילדים הזכרים ליאור והוא מושלך עמהם שנאמר כל הבן הילוד וגו' ונמצא הדבר בטל ג' שנים ושליש שנה השליכו כל הבן הילוד לישראל ליאור עד שנולד משה ומשנולד משה אמרו לו הרי נולד והוא כמוס מעינינו אמר להם הואיל ונולד מכאן ואילך אל תשליכו את הילדים עוד ליאור ע"כ:

פרק ב

(א-כה) **וילך איש מבית לוי וגו' עד ומשה היה רועה.** ויש להעיר בפסוקים האלה שאלות:

שאלה הא' מה ראתה אם מרע"ה לשום את בנה בתיבת גומא ולהשליכו ליאור האם מפני שלא יכלה עוד הצפינו ומה הועילה בתקנתה זו כי הנה כל הרע שחשב פרעה לעשות לישראל הוא להשליך את הילדים ליאור והיא אם כן בחרה ברצונה לעשות בידיה כל מה שנגזר עליה מהרע כיון שהיא בעצמה השליכתו ליאור ואם התנחמה במה ששמתהו בתיבת גומא אין ספק שתנחומין של הבל היו כי אם יהפוך היאור את התיבה ימות הילד בתוך היאור ואם יקחהו איש ישליכו ליאור כמצות המלך והיא לא ידעה שבת פרעה תלך שמה ותקחהו כמו שקרה כי זה אפשר רחוק מאד היה ואיך נסמכה עליו:

שאלה הב' איך חשבה בת פרעה לגדל את מרע"ה בבית המלכות ואיך לא נתנו עליו לב יועצי מצרים וחכמיה וכל שכן אם היתה התחכמותם לדעת שיוולד מושיע ורב מבני ישראל בימים ההם איך ואיככה נואלו שרי צוען חכמי יועצי פרעה ולא אמרו מה לו לנער העברי הזה להתגדל בטכסיסי המלוכה עם מלכים ויועצי ארץ:

שאלה הג' אם מרע"ה גדלו בת מלך בבית המלכות והיה לה לבן איך נאמר

זה רבו העם ויעצמו מאד. ואפשר לפרש ויטב אלהים למילדות בהשגחתו עם היותן מצריות רשעניות הטה לבבן להיטיב בזה וכאלו הטובה אשר עשו בזה מהאלהים היתה נסבה וזה ענין ויטב ר"ל שעשאן נשים טובות וחסידות בלבותן. ועל דרך זה דרשו חז"ל וירעו אותנו המצרים שנאמר הבה נתחכמה לו שפירשו וירעו אותנו עשו ממנו רעים וחסאים וחדשו אותנו כאלו היינו אנשים רשעים מורדים בארצם.

ואמנם אמרו עוד ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים אפשר לפרשו מלשון כי יעשה לך אלהים (שמואל-ב ז יא) שהוא רמז לעושר ולכבוד יאמר שנתן למילדות ולכל אחת מהן בית והון ובנים ובנות והם בתים מלאים כל טוב. ומאשר אמר הכתוב ויעש להם בתים בלשון זכר ולא אמר ויעש להן בלשון נקבה יש לפרש ויעש להם בתים על ישראל שבסבת יראת המילדות את האלהים ולא המיתו הילדים נתרבו העם והוא אמרו ויעש להם בתים שירבו הבנים והבנות הוא באמת עצם הבתים.

ואפשר לפרש שאין ויעש להם בתים חוזר להקב"ה ואינו מכלל ההטבה שזכר למעלה אבל שהוא סמוך וקשור עם מה שכתוב אחריו ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד וגו' ויהיה ענין הכתוב כן שכאשר התנצלו המילדות שלא היו נקראות להוליד את העבריות במהירות וריהטא אלא באיחור גדול עד שמפני זה בטרם תבא אליהן המילדת ילדו הנה המלך לתקן זה עשה להן בתים רשומות ומצויינות שכל אדם ידע ויכיר זה בית המילדת כדי שכל אשה בטרם תבא חבל לה תקרא את המילדת ועם זה בסמוך צוה לכל עמו לאמר שבשמעם קול דופק בכתי המילדות ילכו אחריהן וכל הבן הילוד ישליכו היאורה וכל הבת יחיון לעבוד ולמשא כאחת מהשפחות ותהיה לפי זה מלת להם כמו להן ורבים בכתוב ככה. כמו ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי (בראשית לא ט). ובעבור שנסמך ויצו פרעה לכל עמו לענין המילדות לכן אמר בסתם כל הבן ילוד ולא פי' מן העבריות כי בידוע שעליהם היתה הגזרה. והותרו בזה השאלות ז' וח'.

ובתנחומא (ויקהל ד) אמרו אצטרוגלין אמרו לפרעה ביום הזה הגואל של ישראל יולד ואין אנו יודעים אם הוא מצרי אם לאו באותה שעה כנס לכל המצריים ואמר להם השאילו

י הַגֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ: הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן-יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי-תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם-הוּא עַל-שְׂאֵינֹו וְנִלְחַם-בָּנֹו וְעָלָה מִן-

הא. עמא בני ישראל. סגן וחקפין מנא: י. הכי נתחכם להון. דלמא יסגון. ויהי. ארי יצרענא קרב ותוספון אף אנון על סנאנא. ויגחון פנא קרב תסקון מן

רס"ג (י) נתחכמה, נבוא עליהם בתחבולות. ועלה מן הארץ. ויבריחונו מן הארץ.⁴

4 סוטה יא. א. וכיפ רבי אבן גנאח.

רשב"ם (י) נתחכמה לו, שלא ירבה, שאם ירבה והיה כי תקראנה מלחמה משנאינו. כמו ידה ליתר תשלחנה (שופטים ה כו). מצינו לשון יחיד אצל רבים. כי תקראנה, כי תארענה. כמו מקראי קודש (ויקרא כג ב) מערע קודשא². לשון מאורע. ונלחם בנו ועלה מן הארץ, לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו וקרן ליה) מלכותא קטיעא.

2 בתרנום שלנו: מערעי קריש, ו"ג: מערע קריש. ומכל מקום ברכי רשב"ם נפל טעות וצ"ל או מקרא לשון יחיד או מערעי לשון רבים.

רמב"ן (י) הבה נתחכמה לו, לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם

בחרב, כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון¹⁹ וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה, כי עמהם הוא מתייעץ, ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה, אבל אמר שיעשה דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם, ולכך הטיל בהם מס כי דרך הגוים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה²⁰. ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן²¹ לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו²² כל הבן היולד היאורה תשליכוהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור, אבל אמר לעם כאשר ימצא כל אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור, ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם כלילות ומתנכרין¹⁹ כמאן דאמר ויקם מלך חדש, חדש ממש (עירובין נג, א). 20 דה"ב ב טו-ז. 21 אמות הילדים בעצמן, שהרי אפשר למלכת לטעון לילדת כן נולד מת (בחי). 22 כתב כן לפי פשוטו, שהרי לדעת חז"ל גם על עמו גזר על פי אצטננינו שאמרו לו: אף אתו יודעים אם המושע יהיה ממצרים או מישראל.

חזקוני האריך ימים מקודם שנולד משה רבינו¹⁴ עד מלחמת מדין בשנת הארבעים לצאתם מארץ מצרים, שהרי אמרינן בחלק¹⁵, כתיב בפנקסיה דבלעם בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם חגיגא כד קטליה פנחס ליסטא¹⁶, אלא י"ל תרי בלעם הוו¹⁷, וזה אבי אביו, ונכדו נקרא בלעם על שם זקנו. וי"מ שלשה היו באותה עצה לזנות את בנות מואב¹⁸.

(י) והיה כי תקראנה מלחמה, לשון מקרה ומאורע¹⁹, כמו: ותקראנה אותי כאלה (ויקרא י ט), ומצינו לשון רבים אצל יחיד גבי מלחמה: וכי תבאו מלחמה בארצכם (במדבר י ט)²⁰, ובמקום

14 "משה רבינו", כן נכון ע"פ כ"י, ובס"ש רק: "בגור" (י). 15 סנהדרין קו, ב. 16 שר צבא. "ליסטאה", כן נכון ע"פ כ"י וכמו בגמרא, בס"ש: "ליסטאה", וא"כ הוא כ"יני לבלעם, ולא מצינו שיהיה בלעם שר צבא. 17 ובמושב וקריס חרץ: "ושמא אנרות חלוקת הן". 18 אבל לא בעצה של הבה נתחכמה לו. — וכן תירצו בתוספות כשם ה"ר מנחם מן זיאני. 19 [רשב"ם]. 20 תבואו, לשון רבים. מלחמה, לשון יחיד. אף כאן "תקראנה" הוא לשון רבות, "מלחמה" הוא לשון יחיד. — ועיין בראב"ע כאן מקור הרבים.

(י) הבה נתחכמה, כל "הבה" לשון הכנה והזמנה לדבר הוא, רש"י כלומר: הזמינו עצמכם לכך. נתחכמה לו, לעם. נתחכם מה לעשות לו. ורבותינו דרשו⁷ נתחכם למושיעין⁹ של ישראל, נדונם במים, שכבר נשבע שלא יביא מכול לעולם. ועלה מן הארץ, על כרחנו. ורבותינו דרשו⁷, כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, והרי הוא כאלו כתב: ועלינו מן הארץ והם יירשוה. 9 לבקש לנו חכמה כנגדו כמה נרותם. שלא יוכל לדון אותנו בו, שידענו מרובי שמד מדה כנגד מדה לרדוד המבול ולאנשי סדום (שם).

(י) הבה, הבה את אשתי (ברא' כט כא) לשון זכר, והוא הנכון⁴. ראב"ע כמו לכה נא עמנו⁵, ולנקבה הכי המטפחת (רות ג טו), לכי וכאי (מ"א א יג). בעבור שידכרו במלות האלה הרבה, יאמרו הבה נודה (ברא' ט ז), ולנקבה הבה נא אבוא אליך (שם לח טז), כמו לכה נשקה את אבינו יין (שם יט לב)⁶. נתחכמה, נבקש דרך חכמה שלא ירבה. לו, בעבורו, כמו אמרי לי (שם כ יג)⁷. דע, כי כל הפעלים עוברים או עתידים שם הפועל ככחם⁸ פי' שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכת הפעלים⁹, כמו והנה ברכת ברוך (במד' כג יא)¹⁰ וברך ולא אשיבנה (שם שם כ), והטעם וברך ברכה, וככה וברוכ יועצים תקום (משלי טז כב), והשלם¹¹ יועצים עצה תקום. וככה כי תקראנה קורות מלחמה¹². א"ר מרינוס¹³, כי טעם ועלה מן הארץ, כמו ועלינו, ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו¹⁴, ולפי דעתי אין צורך.

4 פועל מאריך למין זכר על ידי תוספת ה"א. 5 אין פסוק כזה, אולי צירוף של שני פסוקים: לכה אתנו: לכה נא (במדבר י' בט: כג, כו). 6 בלומר, בדיבור מהיר ומזורז משתמשים בצורה המארכת של יחיד. 7 שם הוא מפרש בשביל, על. 8 בכוחם הוא נמצא, אף שאינו נכתב. 9 שם הפועל שהוא מרכיב עליו יכול להיות בצורת מקור כפועל עזר, וכשם דבר — שם עצם כתי מן הפעולה. גם כאן חסר מושא, נתחכמה לו בחכמה. 10 כאן בא מקור אחר הפועל לחיזוק הפעולה. 11 להבין את הפועל בשלמותו. או בלשונו: להוציא מן הכוח אל הפועל, יש להוסיף את השם עצמו. 12 כנראה שקשה היה לו הצירוף של רבות יחיד, לפיכך הבין את זה בהעלמת המלה קורות שבכוח של תקראנה. בקצר: תקראנה — לשון נקבות, ומלחמה יחידה, וככה רבים. או תחסר מלת וצרה הזרומה לה. 13 הוא ר' יונה אבן גינאת. 14 ראה רש"י.

(י) נתחכמה, ניעץ עצת חכמה. תקראנה, לשון נקבות ומלחמה ראב"ע יחידה⁷, וככה רבים, או תחסר מלת וצרה⁸, והרומה לה. ועלה מן הארץ, אמר ר' יונה הספרדי הוא המדקדק, שטעם ועלה ועלינו מן הארץ, ולא פתחו פה לשטן. והנכון בעיני הוא שכמשמעו. 7 הנשוא ברבות, הנשוא ביחידה. 8 תוספת עוד נושא: מלחמה וצרה.

(י) הבה נתחכמה לו, לבוא עליו בעקיפין⁸. ועלה מן הארץ, ספורנו מעצמו, מבלתי שנגרשם בכח, בלתי סבה מבוארת לתת אותנו לשמצה בקמינו, וזה נעשה, פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה⁹. כי תקראנה¹⁰ רעות וצרות של אינו מלחמה, כמו "ותכל דוד המלך" (ש"ב יג לט), נפש דוד. ונוסף גם הוא על שונאינו, כי 8 כי לענות ולהרוג כפרהסיא אין צורך בהתחכמות. 9 המלים "פן ירבה..." ונלחם כנו"י הוא הסבר מוסגר. 10 לשון רבים, רומו על "רעות וצרות", הוא לשון קצר, כמו "ותכל דוד", שכתובו: ותכל נפש דוד, הש' ראב"ע.

יא הארץ: וישמו עליה שרי מסים למען ענתו בסבלתם ויבן ערי מסכנות
 ארעא: יא ומניאו עליהון
 שלטוניו מבאשין. פדיל
 לענאיהון בפולחנהון, ובנו. קרני בית אוצרי

רס"ג (יא) שרי מסים, ממונים להשפילם ולהכזותם. ויבן, ויבנו. מסכנות, מחסנים. את פיתם ואת רעמסס, כפיתם וברעמסס⁵. פיתום, "אלפיום". רעמסס, "עין שמש"⁶.

⁵ כי פיתום ורעמסס מחוזות הם במצרים, ובמחוזות אלה בנו ערי מסכנות. ⁶ וכן תרגם לעיל בראשית מז. יא. וכ"כ הראב"ע בפירושו הקצר בשם רבנו. וראב"ע עצמו מחלק בין רעמסס בעין פחוה לרעמסס בעין שויה, ע"ש.

רשב"ם (יא) מיסים, מן הכפולים הוא [מן] מסס, כמו פתות אותם פתים (ויקרא ב ו) מן פתת. מסכנות, אוצרות. כמו אל הסוכן הלז לשבט³ אשר על הבית (ישעיה כב טו).

³ צ"ל: אל הסוכן הזה על שבט.

רמב"ן ומוציאים הילדים משם, כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו

(להלן ב ג). ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה, וכשנולד משה נראה שנתכטלה²³ אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך נהיה הדבר ביטל אותו, או שהיה על פי האצטגנינות כדברי רבותינו²⁴, כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס. וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם (להלן ה כא), כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו כחזק לעיני הכל. לא יצטרכו עוד לעשות במרמה. ועלה מן הארץ, על כרחנו. ורבתינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוהו. לשון רבינו שלמה. ואם כפירוש הרב²⁵ היה אומר ועלה על הארץ, כי כן הלשון בלוחמים עלה נבוכדנצר מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם ויתפשם²⁶, עלה רצין מלך ארם ירושלים למלחמה²⁷. ואולי יאמר ועלה עלינו מן הארץ אשר הוא יושב בה, ירמוז לארץ גושן²⁸. ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בו, ויעלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו, ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתנו ממנו ולהלחם בו, והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים (להלן לב א), אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות (ירמיה כג ח), וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ (הושע ב ב), שישמו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה.

(יא-יד) שרי מסים למען ענתו, שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך, ומינה על המס שרים מן המצריים שיקחו

²³ כן בפירי ר"א מח. ²⁴ סוטה יב ב. ²⁵ במאמר: על כרחנו, שיבא עליהם למלחמה בעל ברחם לא שיכרת משם, היה ראוי לומר וכו'. ועיין ברא"ם. ובנמוקי שמואל (יג, ב) פירש כוונת הרמב"ן: משלא כתוב והיה כי תקראנו מלחמה ונוסף שונאינו עליו, לעזור לצאת מן השביה, שאז היה במשמע שאין כוונתם אלא לברוח, ולא לשלול שלל, אבל משנאמר: ונוסף גם הוא על שונאינו, משמע שכונתו לשלול שלל. שהשונא החיצון ודאי לזה בא, ונוסף גם בני ישראל לעשות כמעשיהם, לכן טען הרמב"ן על רש"י שאם כפירושו היה אומר ועלה על הארץ, כי כן הלשון בלוחמים, שהכוונה לשלול שלל ולבוז בו, בהעליה על הארץ היא הליכיה בעצמה. ²⁶ הרכבה משמי פסיקים. מלכיים: יח, יג: עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם. ושם כד, א: עלה נבוכדנצר מלך בבל. ²⁷ ישע"י ז, א: עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלים למלחמה עליה. ככ"א: עלה רצין מלך ארם ירושלים. ²⁸ כלומר ואולי כוונת רש"י שישראל יכריחו אותם לצאת מן ארץ עושן אשר הוא יושב בה, ולכן לא הוצרך הכתוב למלת על (ועלה על הארץ) כי כבר הוא יושב בה. (וברא"ם: ואילו יאמר ועלינו, ובכ"י בלפנינו).

(יא) עליו, על העם¹⁰. מסים, לשון מס, שרים שגובין מהם המס, ומהו המס, שיבנו ערי מסכנות לפרעה. למען ענתו בסבלותם של מצרים¹¹. ערי מסכנות, כתרגומו וכן: לך בא אל הסוכן הזה (ישעיה כב טו), גזבר הממונה על האוצרות. [את פיתם ואת רעמסס, שלא היו ראויות מתחלה לך, ועשאו חזקות וכצורות לאוצר]¹².

¹⁰ מודיענו שכן פשט הכתוב, ולא כמו שנדרש בסוטה (יא, א) שכל הכתוב מדבר בפרעה, שתלו לפרעה מלכן כצוארו. כלומר דפוס עשויין בו הלבנים, כדי שלא יאמרו כל אחר מישראל אסטניס אני, אומרים לו כלום אסטניס אתה יותר מפרעה וכו' (ספר הזכרון). ¹¹ ולא יתכן לפרש בסבלתם של ישראל, לפי שתמיד הזכיר ישראל בלשון יחיד: נתחכמה "לוי", רשימו "עליו", ולכן פירש בסבלותם של מצרים, שהזכירו בלשון רבים: "וישימו". ועוד הזכיר אח"כ "ויבן" לשון יחיד (מהרי"ק). [12] בד"ד ליתא.

(יא) מסים, רבים, והאחד מס, וכמו פתים (ויקרא ב ו) פת (ברא' ראב"ע יח ה), והם מפעלי הכסף¹⁵. וטעם ענתו, ליבש זרע הזכרים. מסכנות, אוצרות וכמוהו אל הסוכן¹⁶ (ישע"י כב טו), ותהי למלך סוכנת (מ"א א ד), שומרת האוצר, ולא¹⁷ יודע לכל ושכבה בחיקך¹⁸. רעמסס, כפתחות העי"ן ויאנינה מקום ישראל¹⁹.

¹⁵ מן מסס, פתח. ¹⁶ וההמשך: אשר על הבית. ראה רש"י. ¹⁷ הוא מפרש את המלה סוכנת. שהרי המפרשים התקשו בפירוש המלה במקומה. ראה רד"ק שם. ¹⁸ המשך פירוש הפסוק: כשתהיה עסוקה בסוכנת — כשומרת האוצר. לא יודע לכל כי תשכב בחיקך. ¹⁹ שהעי"ן בה כשוא נח. ראה לעיל פסוק ז.

(יא) וישמו, המצרים. מסים, רבים מס⁹, כמו עתים¹⁰, והם מפעלי הכסף. מסכנות, אוצרות, וכמוהו ותהי למלך סוכנת (מ"א א ד), לך אל הסוכן (ישעיה כב טו). רעמסס, כבר פירשתיו¹¹, ויאמר הגאון שהוא שם מקום יקרא עין השמש.

⁹ מסים צורת רבים מן מס. ¹⁰ [כנראה צ"ל: פתים כמו בפ"י הארוך, ראה ראב"ע הקצר מהדור פליישר עמ' 3]. ¹¹ ברא' מז, א.

אחר הוא אומר: ידה ליתד תשלחנה (שופטים ה כו)²¹, פי' כשתקראנה מלחמות שונאים. ד"א לשון קצר הוא כאילו נכתב: כי תקראנה קורות מלחמה, וכמוהו: וברוב יועצים תקום (משלי טו כב), שהוא כאלו נכתב: וברוב יועצים עצה תקום, וברך ולא אשיבנה (במדבר כג כא), כאילו נכתב: וברך ברכה ולא אשיבנה. ונוסף גם הוא על שונאינו, כתולה קללתו על חבירו²².

(יא) למען ענתו בסבלותם, לשון מיעוט תשמיש, כמו אם הענה את בנותי (בראשית לא ג), כלומר שימעטו לשמש מטתם כשביל סבלותם וכל זה כדי לקיים וענו אותם (בראשית טו יג), וכן אמרו רבותינו²³: את ענינו (רברים כו ז), זו פרישות דרך ארץ.

²¹ לשון רבים תשלחנה, על יחיד (יעל). ²² רש"י ע"פ חז"ל. כ"ס יש כאן הוספה: "ד"א יתחבר על שונאינו ובכך יעלה מן הארץ בעל כרחנו". ²³ בהגדה של פסח.

בהיותם נבדלים ממנו כמילה ובלשון וכדעות העברים, כאופן ש"לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם" (ברא' מג לב), הם לנו לאויבים כלי ספק, ויגלו שנאתם אז בעת צרות המלחמה. (יא) למען ענתו, כדי שישכימו לצאת אל ארץ אחרת. ויבן ערי מסכנות, והם קבלו עליהם למס לבנות את הערים.

בגלות מצד שאומות מושלים עלינו שלא כדת, בעונותינו, אעפ"כ אין אנחנו משועבדים באמת להם ואין אנחנו בכלל "כפית באתרא" ונקראים עבדי ה' כדכתיב "עבדי הם", והלוא דברים ק"ו מה מאן דכפית באתרא לא מצי קביל מלכותא דלעילא מכ"ש עתה שנכנסנו בכלל עבדי ה' אין שום מלכות יכולה לבטל מאתנו זו העבדות, וזה עיקר השמחה שנכנסנו בכלל עבדי ה' (שפת אמת מהגה"ק מגור זצ"ל).

ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים וכו'. בהגדש"פ בית היין, מביא: שמעתי ממרן קה"ק [מוהרא"י מסדיגורא] זצ"ל בחג הפסח שנת תרכ"א שדיבר ממהות גאולת ישראל

ביצ"מ, וזלה"ק: "בשעת יצ"מ לא היה עדיין תורה לישראל ולא היה ממנם שום אתערותא דלתתא וכאו לגאולה". והענין הוא, כי כתיב "כולם בחכמה עשית", "בראשית" תרגומו "בחוכמתא", בראשית בשביל ישראל, כמו בבריאת העולם לא היה שום אתערותא דלתתא אך השי"ת עשה בעצמו אתערותא מזה שיהיו צדיקים שיעבדו לשמו ית', כמו כן ביצ"מ אע"פ שלא היה להם מצות ומעש"ט רק ע"י שהיה להם הרצון באו לרצון האמת, כולם בחכמה עשית ונגאלו, ואח"כ בימי הספירה מפסח עד שבועות התקינו הכל, כמו כן גם עתה כאשר יבוא משיח צדקנו ב"ב בודאי יעבדו בנ"י לשמו ית' אך עכשיו בגלות הוא קשה מאד ע"כ יעשה השי"ת בעצמו אתערותא דלתתא מצדיקים שהיו כבר, וממה שיעבדו לעתיד ב"ב ויגאל עם בנ"י, כי באמת כל אחד מישראל יש לו רצון לעבודת השי"ת רק שיש כמה עיכובים אבל לגבי השי"ת אין שום עיכוב כי כולם בחכמה עשית ותיכף יעשה רצונו, כדכתיב "מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" שהוא יתברך מדלג על כל העיכובים.

ואפי' כולנו חכמים וכו'. נקטו ד' לשונות מקובל לד' נתיבי פרד"ס שהתורה נדרשת בהן, אפילו כולנו חכמים בפירוש פשטי התורה, כולנו נבונים ברמזיה, כולנו זקנים לישב ולדרוש, וכולנו יודעים פנימיות התורה וסודיה בכל זאת מצוה לספר ביצ"מ (מרבזה לספר). מצוה עלינו לספר ביצ"מ. יעוין בזוה"ק שמות מ' ע"ב "כל בר נש דאישתעי ביצ"מ ובהאי ספור וכו' הורפס מאתר אוצר החכמה

אבי עד שהוא גומר כל הפרשה כולה, כאמרם בירושלמי מגילה (פ"ב ה"ד) לית כאן חרש אשגרת לישנא היא, והנה בגמי פסחים שם אמרו: "מאי מתחיל בגנות, רב אמר: מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו, ושמואל אמר:

עבדים היינו", ולפ"ז רב ושמואל המה שמסרו לנו מטבע זו, וכן מצינו הרבה מטבעות ברכות דשמואל כמו הבינו עיין ברכות (כ"ט ע"א), פיוט ממעמקי הלב (יומא פ"ז ע"ב), ויחד עם רב תיקון ותודיענו (ברכות ל"ג ע"ב), ורב הוא שתיקון היה רצון שאנחנו אומרים אחרי ברכת החודש עיין ברכות (ט"ז סע"ב), ותקיעתא דבי רב (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ה ויק"ר ר"פ כ"ט) ועוד.

ואפילו כולנו חכמים וכו'. במכילתא ס"פ בא: "והיה כי ישאלך בנך מחר וכו', ר' אליעזר אומר: מנין אתה אומר שאם היתה תבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות לכך נאמר מה העדות" וכו', ועמש"כ להלן.

מצוה עלינו לספר ביצ"מ. ההבדל שבין הגדה לסיפור היא שהגדה יאמר למי שאינו יודע, וזה והגדת לבנך השואל, אבל סיפור כולל גם הידוע, האחד אומר לחבירו, וזה שאמרו כי מצוה לספר ביצ"מ אפי' כולנו חכמים וכו', והביאו ראייה ממעשה דר"א ור"י וכו' שהיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם וכו', הרי מוכח כי כל הלילה לא הסיבו התלמידים עמהם ובכן היו אך גדולי הדור ובכל זאת ספרו ביצ"מ כל הלילה כל אחד לחבירו.

הרי זה משובח. נקטו סגנון זה להיותו מקובל נגד אמרם בברכות (ל"ג ע"ב) "הקורא את שמע וכופלה 'הרי זה מגונה' " שרואים אנחנו כי בעלמא אין לכפול ולהאריך, לכן הדגישו שבסיפור יצ"מ אינו מגונה רק אדרבא "הרי זה משובח", וכדמצינו בברכות מ"ה סע"ב: "תני חדא העונה אמן אחר ברכותיו 'הרי זה משובח' ותניא אידך 'הרי זה מגונה' לא קשיא" וכו', הרי כי להדגיש שאינו מגונה נקטו "הרי זה משובח".

מעשה בר' אליעזר וכו'. בתוספתא סוף פסחים שנינו: "חייב אדם לעסוק בהלכות פסח כל הלילה אפי' בינו לבין בנו אפי' בינו לבין עצמו אפי' בינו לבין תלמידו. מעשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו מסובין

בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות פסח כל הלילה עד קרות הגבר [כיון שעלה עמוד השחר] הגביהו מלפניהם

ונועדו והלכו להן לבית המדרש", אמנם התועדות ר' אליעזר ור' יהושע וראבי"ע ור' עקיבא ור' טרפון לא נמצא במדרשי רז"ל שלפנינו ובטח הוזכרה במכילתא קדומה שלא הגיעה אלינו, והנה גופא דעובדא שאיתרמי כל הני רבוותא לעיירה קטנה זו מפליאה מאוד, הגרצ"ח בהגהותיו לסנהדרין (ל"ב ע"ב) תמה איך יתכן שר' אליעזר היה מהמסובין בבני ברק הרי מקומו של ר' אליעזר היה בלוד, ור"א עצמו הוא האומר משבח אני את העצלנים שאין יוצאין מבתיהן לרגל [סוכה כ"ז ע"ב] א"כ איך הלך לבני ברק וצ"ע עכ"ל.

אמנם הנה מצינו שרבן גמליאל והזקנים היו באין בספינה בערב פסח עיין מעשר שני פ"ה ותוס' ב"מ (י"א סע"א ד"ה "עישור"), שידענו שרבן גמליאל וזקני דורו הפליגו הרבה פעמים למדינת הים לצרכי תקנת ישראל. עיין ירושלמי סנהדרין פ"ז הי"ג, שמו"ר פ"ל, דב"ר פ"ב, בבלי סוכה (כ"ג ע"ב), עבודה זרה (נ"ד ע"ב), הוריות (י' ע"א) ועוד. ויתכן שבאותו ערב פסח עלו היבשה דרך יפו ושבתו החג בבני ברק שאצל יפו [עי' יהושע י"ט, מ"ה-מ"ו] מקום דירתו של ר' עקיבא [עי' סנהדרין ל"ב ע"ב ובכ"מ] שנסע עמהם יחד בספינה, ראה מעשר שני שם, וחגגו אצלו כל גדולי הדור ליל התקדש החג.

אולם רבן גמליאל הנשיא יתכן כי אם שהיה באותו מקום לא היסב עמהם יחד יען שבפניו לא היו יכולים להסב בהיותו הנשיא [עי' או"ח סי' תע"ב ובמקורות], וזה שהדגיש בעל ההגדה שאמרו מעשה בר"א וכו' שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין וכו', שכיון שלא היה רבן גמליאל רבם עמהם יכלו להיסב דאלו בפניו לא היו רשאים, אבל ר' אלעזר בן עזריה הרי חברים היה לכן שפיר יכלו כולם להיסב, וזהו שהדגישו מעשה וכו' "והיו מסובין" בבני ברק לכן יכלו כולם להיסב.

וכדרך ההיסבה שהגדול מיסב באמצע שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו [ברכות מ"ז ע"ב] היסב אז ראבי"ע הריש מתיבתא באמצע ולמעלה ממנו ר' אליעזר ור' יהושע ולמטה ממנו ר'

עקיבא ור' טרפון, כדמצינו ביבמות (ט"ז ע"א) שראבי"ע נכנס לפני ר"ע אם כי הוא היה הצעיר שבכולם, בעוד שעל ר"ע אמר ר' זוסא אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו, הנה

תמה בשמעו כי יש לו בן לעזריה חברנו, כלומר בן שכבר ימנה בין ראשי חכמי הדור, ואך לפי שנתמנה נכנס ראשון

עיין תוס' כתובות (ק"ה ע"א ד"ה "דחשיבי"), וכן מצינו במכות כ"ד סע"א "וכבר היו רבן גמליאל ור' אלעזר בן עזריה ור' יהושע ור' עקיבא מהלכין בדרך" וכו', שנקטו בדיוק בראש הנשיא אחריו הריש מתיבתא וחכם הועד ואחריהם ר' עקיבא זקן הדור, וכן בהזדמנות זו היסב ראבי"ע באמצע, ומוכן שבכגון דא כשהוצרכו להפליג לצורך טובתן של ישראל לא שיבחו ר"א העצלנים, וכשעלו בערב החג דרך נמל יפו ולא הספיק עוד לבוא לביתו ללוד חגג גם הוא יחד עם חבריו בבני ברק.

או יתכן שהיה פסח זה אחרי המאורע הגדול של "בו ביום" ביבנה, שהיה בחודש כלה בזמן הכינוס הגדול, ולכן נקטו והיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה, בטוי מקובל לבו ביום, וכאמור אחרי שנתמנה ראבי"ע הסיב באמצע, ויונה מה שנסדר אחרי זה אמר ראבי"ע הרי אני כבן שבעים שנה וכו' ובנוסח ההגדה שברמב"ם ובשבלי הלקט השלם הגירסא "אמר להם ראבי"ע הרי אני כבן שבעים שנה" וכו', דכולה חדא ברייתא היא, שראבי"ע אמר זאת אחרי שישב ראש ואהדרי ליה תמני סרי דרי חירותא כמפורש בברכות (כ"ח ע"א).

שהיו מסובין בבני ברק. האברבנאל בזבח פסח כותב: "בני ברק שם מקום זהו ממשפחת המן ונתגיירו", והנר יסודו בגמ' סנהדרין (צ"ו ע"ב) "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק", אולם כבר הבאתי בהגהותי לסי' חסידים סי' תתרי"ט מבעל הטורים פי' תצוה (כ"ח ז') "אל שני קצותיו", שמבואר כי היתה לפניו הגירסא בגמרא שם "מבני בניו של נעמן למדו תורה וכו', וזה מתאים להתחלת הסוגיא ת"ר "נעמן גר תושב היה" וכו', ומיושב בזה אשר תמהו איך אפשר שמזרע עמלק ידבק בשכינה הן מבואר במכילתא בפסיקתא ובתנחומא עה"פ "כי יד על כס יה" שנשבע הקב"ה בכסא כבודו שלא יקובלו גרים מעמלק, עי' עין זוכר להגחידי"א מערכת ג' אות גרים, ות"ל שזכיתי לקיים מצות "מחה תמחה את זכר עמלק".

מעשה בר' אליעזר ור"י וראבי"ע ור' עקיבא

כניש קוב"ה לכל פמליא דיליה ואמר לון זילו ושמעו ספורא דשכחא דילי" וכו', והגה"ק ר' אהרן מנחם מענדל זצ"ל הביא בשם אביו הגה"ק ר' שלמה יהושע דוד מראדזימין זצ"ל רמז בתורה שמצוה לדבר ביצ"מ

גם עם היודע נסי מצרים והים, מדכתיב "ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל" וגו' אף שידע משה רבינו שיתרו יודע ושמע כל

הניסים יצי"מ, קי"ס ומלחמת עמלק כמש"א בזבחים קט"ז ע"א, ואעפ"כ סיפר לו משום שזו היא מצוה בפנ"ע לספר ביצ"מ.

כל המרבה לספר כו'. ע"י הסיפור ביצ"מ זוכין לדעת את ה' כדכתיב "ולמען תספר וכו' וידעתם כי אני ה' " כו', ולכן כל המרבה לספר ה"ז משובח שזוכה לדעת הנ"ל, ועי"ל קודם שזוכין לידעת ה' שהיא התורה צריך להיות גלות, אכן ע"י הסיפור ביצ"מ זוכה לתורה בלא יסורין בפועל ממש, וזהו משום שמכל מעשי מצרים נעשה תורה, וכ"ה בחינת התורה לעולם כדאיתא "זאת התורה לעולה" וגו' "כל העוסק בפרשת עולה כאלו הקריב עולה", וכן היא בפרשיות ספורי יצ"מ שהעוסק בהם כאלו עבר עליו עול הגלות (שפת אמת מהגה"ק מגור זצ"ל).

הרי זה משובח. בגמ' נדרים כ' ע"א אמרו שממדותיו של אדם ניכר אם עמדו אבותיו על הר סיני אם לאו, וכן ניכר מסיפור יצ"מ אם אבותיו היו בתוכם ונגאלו עמהם אם לאו, כי אדם אשר עשה לו נס הרי הוא מרבה לספר ומאריך בפרטי המאורע הנפלא, לא כן אם מספרים ממה שאירע לאחר שמקצרים בפרטים ומזכירים רק לפעמים בהזדמנות, ובכך המרבה לספר ביצ"מ הרי זה האיש משובח כי זה יורה שגם הוא היה בתוכם ונגאל עמהם (הגאון ר"ש קלוגר זצ"ל).

עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית. יעוין בשה"ק סדורו של שבת שורש השביעי ענף א' עלה ט"ז, שכתב: "כי בעת האהבה והדביקות והתשוקה כאמת בבורא ית' אז נתבטל מציאת האנושי מכל וכל ולא שייך אז אפי' לקיים התורה מרוב התשוקה ודביקות בבוראו ית'. כדרך האב ובנו יחידו החביב עליו למאד כשלא היו בהתראות פנים יחד שנים רבות ואח"כ תיכף בעת ראיית פנים זה לזה נעשה החיבוק והנשיקה עזה כמות

אהבה בכלות נפשם זה לזה וכל שאר החושים נתבטלו אז מהם כבעת מיתה כו', ואך כשיהיה תמיד בבחינה זו אין תורה כי לא יוכל לקיים אז שום מצוה או לימוד התורה כי יצא מגדר אדם, וע"כ הטביע הוא ית' להיות האדם נפסק ונופל מרוב אהבה זו ואז יוכל לקיים את התורה וכו'" עכ"ל הסדורו של שבת, והרה"ק מוהר"מ

ור"ט שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה כו'. מעשה עדיף להוכיח אשר אמרו כי גם חכמים נבונים וזקנים יודעי תורה מצוה עליהם לספר ביצ"מ וכל

המרבה לספר ה"ז משובח. אבל לאיזה צורך השגישו בזה שההסיבה היתה בבני ברק. אמנם בעובדא זו יש עוד מקום עיון, אחרי שידענו כי ר' עקיבא היה תלמידו

המובהק של ר' אליעזר למן היום שהחל לשקוד על דלתי התורה עד עלות ר' אליעזר למרום, ראה ירושלמי פסחים פ"ו הי"ג כי שלש עשרה שנה שימש ר' עקיבא בבית מדרשו של ר' אליעזר ור"א לא השגיח בו, וזו תחילת תשובתו הראשונה לפני ר"א כו' עיין שם. ומני אז היה היחס ביניהם כיחס תלמיד שיושב לרגלי רבו, ראה שבת ל"ג סע"ב, פסחים ל"ו א, שם ס"ט א, ראש השנה כ"ה סע"א ועוד בכמה דוכתי, ויסופר בסנהדרין ק"א סע"א כשחלה ר' אליעזר ונכנסו ר"י ר"ט רב"ע ור' עקיבא לבקרו, כשנענה ר"ע להגיד דבריו אמר ר' אליעזר סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי, והרי אין התלמיד רשאי להסב בפני רבו כי מורא רבך כמורא שמים, ראה פסחים ק"ח סע"א, ומעתה איך היסב ר"ע בפני ר"א רבו, אמנם הנה מבואר בסנהדרין ל"ב ב, בבא בתרא קנ"ד א ושמות פ"ב ה"ה, שבני ברק היא אתרא דר' עקיבא [יתכן כי שם היה מקום מושבם של משפחתו, ראה פ"י רב נסים גאון בגהש"ס ברכות כ"ז ב ד"ה "נוקי לר"ע לית ליה זכות אבות", שהביא מגמ' סנהדרין פ' חלק "מבני בניו של ס"א למדו תורה בירושלם ומאן אינון ר' עקיבא", וכ"ה בדק"ס סנהדרין צ"ו ב, וראה בסי' מרגליות הים שם אות יא שהערתי דבבני סנחריב נקטו "לימדו תורה" בעוד שבר"ע נקטו "למדו", שתקופות שונות היו בחיי ר"ע, מקודם למד תורה בירושלים ואח"כ כשלימד קבע ישיבתו בבני ברק, ויעוין בנחמיה ז' נ"ה שהוזכרו יחד בני ברקיום בני ס"א], והנה ידענו מדת חכמים שגם בנוכחות אריותא דאורייתא חלקו כבוד לתלמיד דייעול וישתבח באתריה, ראה איכה רבתי פ"א ל"ז, ובכך בבני ברק חלק לו רבו כבוד ונתן לו רשות להסב בפניו.

מוויטבסק זצ"ל בפרי הארץ פ' תולדות כתב בזה"ל: "זה שארז"ל שיתבטלו המצות לימות המשיח כי מלאה הארץ דעה את ה' ויהיה להם תורה אחרת, מן החוקים יהיו מצות, וכשהולך מחיל אל חיל והיה רק למעלה למעלה עד שיגיע אל שורש כל התורה והמצות שהוא אנכי ה' אלהיך אחדות פשוט א"ס, בעמדו שם תרפנה כנפי כל המצות והחוקים וכולם בטלים שהרי הוא ביטול היצה"ר וכו"ו עיי"ש. והנה כשנודמנו יחד גדולי עולם שרפי קודש אלו ר' אליעזר ור' יהושע ראב"ע ר' עקיבא ור' טרפון, והיו מספרים ביצ"מ בביטול הישות והתדבקות בחי עולמים שורש כל התורה והמצות, נתקרב אצלם עת אשר הוא לא יום ולא לילה, וכמבואר בזה"ק שמות ט"ו ע"א "יחיב ר' שמעון ור' אלעזר בריה קאים ומפרש מלי דרזא דחכמתא והוון אנפוי נהירין כשמשא ומלין מתכדרין ומאסין ברקיעא, יתבו תרין יומין דלא אכלו ולא שתו ולא הוון ידעין אי הוה יממא או ליליא, כד נפקו ידעו דהוון תרין יומין דלא טעמו מידי" וכו'. וכ"ה בזה"ק משפטים ק"ה ע"ב, ועי' שם לך צ"ד ב' "בחר דאסתלקו לא הוון ידעי אי הוה יממא ואי ליליא", ובפירקא דר"א פ"ב "היה ר' אליעזר יושב ודורש ואין אדם יודע אם יום אם לילה" כו', ובכך גם בהתעודות זו של עמודי התורה אלו לא הוון ידעין אי הוה יממא או הוה ליליא לכן הוצרכו התלמידים שלא הגיעו לבחינה זו להודיע להם כבר הגיע זמן ק"ש של שחרית. הגיע זמן קריאת שמע של שחרית. בהגדה שם משמאל מהגה"ק מסוכטשוב כתב לבאר עפ"א בברכות י"ג ע"ב "א"ל רב לר' חייא לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים, א"ל בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים", והפי' הוא עפ"מ כד הוונא טליא שאלתי את כ"ק אאדמו"ר [האבני נור] זצלה"ה, מה שאנו אומרים "וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה" איך יתכן אצל המלאכים לומר עול שכל עבודתם היא אהבה ורצון ומלת עול לא יצדק רק לגבי אדם העושה דבר מה בהכרח, והשיב לי שזהו עול לגביהו שלא יכנסו ולא יסתכלו לפנים ממחיצתם וכענין הגבלת הר ודפח"ח. ומצאתי שכן מבואר בזהר חדש יתרו (מ' ע"א) "זיעא דחיות הקודש ממה איתעביד, אלא זיעא דילהון באיסתכלותא למינדע ולאיסתכלא ולאדבקא במה דטמיר וגניז ולא יכלין למיקם ביה ועל דא זיעא דילהון". וזהו עצמו הוא שאלת רב שלא היה רואה את רבי שקיבל עליו מלכות שמים, שהיה כל עבודתו רק אהבה ורצון והתלהבות יתירא, וזה שהשיב לו ר"ח בשעה שמעביר ידיו על פניו וכעין "בשתים עד שהזכירום תלמידיהם קבלת עול מלכות שמים שאין להסתכל עוד יוחר.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן-עֲזַרְיָה: הָרִי אָנִי כִּבְּן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאֲמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלֵילוֹת, עַד שֶׁדַּרְשָׁה בֶן זוּמָא, שֶׁנֶּאֱמַר: לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ – הַיָּמִים, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ – הַלַּיְלוֹת. וְחַכְמַיִם אֹמְרִים: יְמֵי חַיֶּיךָ – הָעוֹלָם הַזֶּה, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ – לְהָבִיא לַיְמוֹת הַמְּשִׁיחַ.

אותה בלילות והם חולקים עלי ולא יכולתי לנצחם בדבר לפי שהייתי יחיד והם רבים ואין דבריו של אחד במקום רבים, עד שבא בן זומא ודרש פסוק זה, זכיתי, נצחתי, כמו "בהא זכנהו לרבנן" [נדה נ"ב ע"ב], "מאן דזכן למלכא" [סנהדרין ל"ט ע"א, ע"ז י' ע"ב] לשון ניצוח הוא.

ע"ב, ועי' שם לך צ"ד ב' "בחר דאסתלקו לא הוון ידעי אי הוה יממא ואי ליליא", ובפירקא דר"א פ"ב "היה ר' אליעזר יושב ודורש ואין אדם יודע אם יום אם לילה" כו', ובכך גם בהתעודות זו של עמודי התורה אלו לא הוון ידעין אי הוה יממא או הוה ליליא לכן הוצרכו התלמידים שלא הגיעו לבחינה זו להודיע להם כבר הגיע זמן ק"ש של שחרית. הגיע זמן קריאת שמע של שחרית. בהגדה שם משמאל מהגה"ק מסוכטשוב כתב לבאר עפ"א בברכות י"ג ע"ב "א"ל רב לר' חייא לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים, א"ל בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים", והפי' הוא עפ"מ כד הוונא טליא שאלתי את כ"ק אאדמו"ר [האבני נור] זצלה"ה, מה שאנו אומרים "וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה" איך יתכן אצל המלאכים לומר עול שכל עבודתם היא אהבה ורצון ומלת עול לא יצדק רק לגבי אדם העושה דבר מה בהכרח, והשיב לי שזהו עול לגביהו שלא יכנסו ולא יסתכלו לפנים ממחיצתם וכענין הגבלת הר ודפח"ח. ומצאתי שכן מבואר בזהר חדש יתרו (מ' ע"א) "זיעא דחיות הקודש ממה איתעביד, אלא זיעא דילהון באיסתכלותא למינדע ולאיסתכלא ולאדבקא במה דטמיר וגניז ולא יכלין למיקם ביה ועל דא זיעא דילהון". וזהו עצמו הוא שאלת רב שלא היה רואה את רבי שקיבל עליו מלכות שמים, שהיה כל עבודתו רק אהבה ורצון והתלהבות יתירא, וזה שהשיב לו ר"ח בשעה שמעביר ידיו על פניו וכעין "בשתים עד שהזכירום תלמידיהם קבלת עול מלכות שמים שאין להסתכל עוד יוחר.

שתאמר יצ"מ בלילות כו'. דיש להתבונן ולשים לב מה שמצינו חידוש בלילה זאת של פסח שלא מצינו בכל השנה היכן הגיע ענין יצ"מ עד למעלה שיהיה שום מ"ע חובה רק בלילה ולא ביום, וכאן הנה מצות פסח מצה ומרור וסיפור יצ"מ נוהגים רק בלילה הזה, אמנם כבר נתבאר בזה"ק ובכתבי הארז"ל גודל תוקף קדושת הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות בחינת זאת ליל נקבא וכאן הלילה הזה זכר וכו', וכאשר בחינת גדלות הארה וקדושה בלילה זה הוא כמו ביום, לילה כיום יאיר, ראוי להיות המצות נוהגות בלילה הזה, וכמו שיש מ"ע מחודשים הבאים חובה ליום כן יש מ"ע מחודשים הבאים חובה ללילה הזה בסוד ה'. (תפארת שלמה מהגה"ק מראדומסק זצ"ל).

יג מי שאין לו וכו'. זה מבורר בהלכות כן והיכא לית ליה כולה סעודתא ממנה דמנטרא אלף כית בלחוד הוא דלית ליה אכיל ברישא מהאיך ללא מינטר ומצדק עליה המוציא ולסוף מצדק על כית דמינטר לאכול מנה ואכיל ומצדק אמרור ואכיל והדר כריך מנה מרור ואכיל בלא ברכה עכ"ל. וכן כתבו הרבה מן הגאונים ז"ל והכרח הוא לומר דעדת רבינו שהוא סובר או שיאכל המרור קודם או שהוא עושה כסדר הכמוז בהלכות ואם דעדת ההלכות היה דעמו היה לו לצאר. וכתיב הרשב"א ז"ל הרי ששכח מלאכול מנה כית באחרונה וגמר כל הסדר כיצד הוא עושה חוזר ומצדק המוציא ואוכל כית מנה ומצדק ברכת המזון בלא כוס דברכת המזון אינה טעונה כוס, ע"כ:

יד מי שישן וכו'. מתוך מ"ש רבינו דין זה בהלכות אלו נראה שהוא סובר שדין זה הוא אפילו במנה דעמו ופירש המשנה שאמרה (דף ק"כ): ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו ר' יוסי אומר נתמנממו יאכלו נרדמו לא יאכלו שהוא צפסא ולדין דק"ל דלין מפטירין אחר מנה אפיקומן הוא הדין ללאחר אכילת מנה אם יש כבר סלק סעודתו ואינו רשאי לאכול דברים אחרים ולחזור ולאכול מנה בסוף וכן כתבו קצת מפרשים והביאו ראיה שהוא הדין למנה ממה שאמרו בגמ' אביי הוה יתיב קמיה דרבה וקא גייס אמר ליה מינס קא גייס מר אמר ליה אין נמנמו קא נמנמנמא דתן נתמנממו יאכלו נרדמו לא יאכלו ע"כ. ואביי ורבה אחר החורבן כמה שנים הוו ומנממו של רבה היה אחר אכילת מנה של מנהו והלכה כר' יוסי ג"כ מהא דרבה. ויש צוה שיטה אחרת שאין משנתנו אלא לפסח בלד אכל לענין מנה לא אלא דהוי הפסק שצריך לחזור ולטול דיו ולצדק המוציא וזו היא שיטת הר"א ז"ל בהשגות. ולדבריו מעשה דרבה לא היה אלא לענין אם היה צריך לחזור ולצדק אכל לא לאסור אכילה. ויש מפרשים שלא היה נמנמו של רבה צפסודה ולא הביא זהו אלא להודיענו שיש חילוק בין נתמנממו לנרדמו וכו' יוסי דרבה ס"ל הכין. וזהו הסכים הרב ר' אהרן הגו"ז:

סא אלא מרור בלבד. בתחלה מברך על המרור שתי ברכות בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואוכל. וכשיגמור ההגדה מברך על המצה ואוכל וחוזר ואוכל מן המרור בלא ברכה: יג מי שאין לו מצה משומרת אלא כית כשגומר סעודתו מצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה ואוכל אותו כית ואינו טועם אחריו כלום: יד [ע] מי שישן בתוך הסעודה והקיץ אינו חוזר ואוכל. בני חבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה חוזרין ואוכלין. נרדמו כולן ונעורו לא יאכלו. נתמנממו כולן יאכלו:

א טור סי' מע"ח ע"ש: ב טור וסמ"ג סס:

סליקו להו הלכות חמץ ומצה

לחם משנה דלס היה נרדס היה אסור אע"פ שהוא היה מקצת כר"י. ורבינו נראה שיפרש שאבי לא היה אוכל עם רבה אלא רבה לבד היה אוכל ומשום הכי אמר דמתמנמס היה כר"י דלילו היה נרדס היה אסור מפני שהוא הכל שלא היה עם אחר. ופי' האחרון שכתב ה"ה ר"ל שרבה היה מתמנמס צבית המדרש מינס קא גייס מר ואמר לו אין והיינו הנמנמס דאמרינן צממנינן ורלו להודיענו החילוק שבין הנמנמס והרדימה משום דהלכה כר' יוסי:

לחם משנה

יד מי שישן בתוך הסעודה והקיץ אינו חוזר ואוכל. רבינו מפרש דר' יוסי (דף ק"כ): פליג אסיפא ומיקל וה"ק מאי דאמרת כלן לא יאכלו דמשמע בין נתמנממו בין נרדמו אין הדבר כן אלא נתמנממו מותרין וצממקצתן בכל גוונא מותרין. ור' שמואל פירש דקאי ארישא ור' יוסי ממחיר וה"ק מאי דאמרת צפסא מקצתן יאכלו דמשמע אפילו נרדמו אין הדין כן אלא אם נרדמו אפילו מקצתן אסורין ולדידה לריך לומר במעשה דאביי שאביי היה אוכל עם רבה ולהכי השיב ליה דמתמנמס היה וכו"י

סליקו להו הלכות חמץ ומצה בסיעתא דשמיא:

נוסח ההגדה

נוסח ההגדה שנתגו בה ישראל בזמן הגלות כך היא. מתחיל על כוס שני ואומר בבחילו יצאנו מצרים.

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי מרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית:

אמר להם רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא. שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך הימים. כל ימי חייך הלילות. וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה. כל ימי חייך להביא לימות המשיח:

ברוך המקום שנתן תורה לישראל. ברוך הוא. כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם. ואחד רשע. ואחד חס. ואחד שאינו יודע לשאול:

חכם מה הוא אומר. מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם*. אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן:

*צנ"י אותנו, ואין זה לשון הכמזב: רשע

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי וייכול כל דצריך לפסח ייתי ויפסח. הא שתא הכא לשתא דאתיא בארעא דישאל. השתא הכא עבדי לשתא דאתיא בני חרי:

מה גשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה והלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות והלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין והלילה הזה כולנו מסובין:

עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה ובורוע נטויה. ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים עדיין אנו בנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. שכל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובה:

הגהות מיימוניות

מצה לפסח אלא למצות התלויות בניפן אבל לב' מקומות לא. ותדע דלא פריך לרב דאמר שלא יעקרו מהבורה לחבורה פי' שלא יאכל בשני מקומות מאין מפטירין אחר הפסח הא אחר המצה מפטירין בפרך לשמואל ולא הוה כוץ לשניו לרב כדמשני לשמואל דפיש מעמא דלא נפיש מעמא לענין שני מקומות דאין רבותא בפסח יותר מבמצה אלא ודאי לא איתקש והוא דאביי גבי תענית הוא דאמר ישן אסור לאכול וכו' בהלכות תענית פ"ק ובידושלמי מייחי לה ראה מפסח כי הוי דלענין פסח לא הוי נימנמס כשינה מעליא ליהשב כשני מקומות ה"נ לענין תענית דלמחר לא חשיב נימנמס לאתסורי באכילה, ע"כ:

[א] תניא בתוספתא פ' בתרא דמכילתין חייב אדם לעסוק בהלכות פסח אפילו בניו לבין עצמו בינו לבין ביתו בינו לבין תלמידו מעשה בר"ג והכמים שהיו בבית ביתוס בן זוגין והיו עוסקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר הגבירו מלפניהם ונעורו והלכו

רב שר שלום גאון ריש מתיבתא כתב דמקדש אירפתא וגומר סדר הפסח מברוע ואוכל רבינו אבי"ה: [ס] ע"פ כרב חסדא פסק תלמודא ודלא כרב הונא דאמר מברך מעיקרא אמרור בפה"א ואוכלו ואח"כ מברך עליו על אכילת מרור וכו' רב אחא בריה דרב מנהרדא אשאר דיקי לאפוקי נפשיה מפלוגתא, ע"כ: יד [ע] כרבי יוסי וכן איתא בגמרא דגרים אביי הוה יתיב קמיה דרבה חויה דחיה קא מנמנמס אמר ליה מינס קא גייס מר א"ל אין מינס קא ניימנמא ותנן נתמנממו יאכלו נרדמו לא יאכלו. אכן רבינו שמואל פירש דר' יוסי קאי ארישא דקאמר ת"ק ישנו מקצתן יאכלו ואתא ר' יוסי למימר ה"מ נתמנממו אבל נרדמו אפילו מקצתן לא יאכלו והכי מוכח הוה עובדא דאביי וכן כתב רבינו אבי"ה אם נתמנממו מקצתן יאכלו גם המתמנממים ואם כולן נתמנממו לא יאכלו אפיקומן ולא שום דבר דהוי היסח הדעת ע"כ. ותנה דעת כולם דדין מצה כדין פסח וכן כתב רש"י בפירושו וכן רשב"ם מעובדא דאביי דלעיל וכתבו התוספות דאין נראה דלא איתקש

מה אהבתי תורתך ספר אהבה כל היום היא שיחת

והוא

ספר שני

הלכותיו שש. והו סדרון.

הלכות קריאת שמע. הלכות תפלה וברכת כהנים. הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה. הלכות ציצית. הלכות ברכות. הלכות מילה.

והמצות הנכללים בהם מפורשים בשמותם במקומם:

הלכות קריאת שמע

מצות עשה אחת והיא לקרות קריאת שמע פעמים ביום. וביאור מצוה זו בפרקים אלו:

בסוף משנה

פרק ראשון

בסוף משנה

זווי על זכירת כל המצות דהא לימא שעל המעשה צוה בוהיה אם שמוע לא על הזכירה בלבד וזה טעם רבינו בקדמית והיה אם שמוע לויאמר שהיה אם שמוע יש צוה על המעשה ויאמר אין צוה על מעשה כל המצות אלא על זכירתן וראוי להקדים הצוה על המעשה לצווי על הזכירה ופירוש המשנה לדעת רבינו כך היא למה קדמה והיה אם שמוע לויאמר לפי שמעשה המצות שזכר בוהיה אם שמוע נוהג

בין צווי בין בלילה וזכירת המצות שע"י ציית שזכר בו"אמר אינו נוהג אלא צווי רצוני המזכיר שהיא הציית אינו אלא צווי וא"כ ראוי להקדים והיה אם שמוע לויאמר ורבינו רצה לתת לנו טעם למה אנו קוראים פרשה ציית ואגב גררנו נתן לנו טעם למה נחאחרה. וא"כ למה לי טעם שיש צווי וזכירת המצות מופק ליה משום שיש צוה זכירת יציאת מצרים ומצוה להזכיר יציאת מצרים צווי ובלילה י"ל שאילו לא היינו קורין אותה אלא מטעם יציאת מצרים לא היינו מצרפים אותה עם שמע והיה אם שמוע שאינה מענינס אצל לפי שיש צווי וזכירת כל המצות נאטרפה עם פרשיות אלו וכיון שנאטרפה להם בקריאת היום אע"פ שמצות ציית אינה נוהגת אלא צווי לא ראו חכמים לחלק בין יום ללילה:

ג אף ע"פ שאין מצות ציצית וכו'. כלומר כיון

משנה למלך

פרק א א פעמים בכל יום קוראין ק"ש בו. (א"ה הנה מנה קריאתו ג"פ אלו למצוה אחת ועיין מ"ש צוה ה' המצוה בספר דרשותיו בדרך מנחת ח"א דף ס"ג ע"ב): קראה

רבי יהושע בן קרחה למה קדמה וכו' (ועיין בכתף משנה) ובגמרא (דף י"ד): בצרייתא נתנו טעם אחר לקדימת והיה אם שמוע לויאמר שזה יש צו ללמוד ולעשות ויאמר אין צו אלא לעשות ע"כ. ורבינו לא כתב א' מאלו הטעמים וא"כ יש לתמוה עליו כיון שכוונתו לתת טעם לקדימתן זה לזה כמו שגראה מתחילת לשונו שכתב ומקדימין לקרות וכו' משמע שצו לתת טעם לקדימתה וא"כ היה לו לתת טעם לקדימת והיה אם שמוע לויאמר א' מן הטעמים האמורים בגמרא וקשה עוד מזה שהטעם שנתן הוא אינו טעם כלל שהרי כתב וא"כ פ' ציית שגם היא יש צו וכו' ואין זה טעם לאיחורה למה היא אם שמוע שהיה אם שמוע נמי אין צוה אלא צווי וזכירת כל המצות כמ"ש ואחריה והיה אם שמוע שיש צוה וכו'. ונראה לדרך של רבינו רבינו לתת טעם לקדימת והיה אם שמוע לויאמר שזו אינה קושיא כלל שהרי צמורה כמזבה פרשת והיה אם שמוע אחר פרשת שמע ושמוע אחר ויאמר וא"כ אם נקדים ויאמר למה היא אם שמוע אין כאן שום קשר מהכח צמורה אצל עמה יש קצת קשר שהרי והיה אם שמוע היא אחר שמע כמזבה צמורה בלי שום הפסק ויאמר בנייהם. אבל הקושיא שהיה ראוי להקדים ויאמר לשמע מפני שצו כמזבה צמורה וכדכתיב התוספות. לזה מירך שטעם קדימת שמע מפני שיש צוה יחוד ה'. וכיון שנתן טעם לקדימתה אין לורך לתת טעם לאיחור פרשת ויאמר שצדין נחאחרה כדי לשמור קצת סדר הכח צמורה שהוא והיה אם שמוע ולא נפסיק בנייהם כלל וכדכתיבנא. ומ"ש וא"כ פרשת ציית שגם היא וכו' הכוונה לתת טעם למה אנו קוראים זאת הפרשה אם מפני שיש צוה יציאת מצרים הרי יש פרשה אחרת צמורה שהזכר צוה יציאת מצרים בפירוש שהרי לא הזכר כאן יציאת מצרים אלא אגב גררנו לזה אמר שאין זה הטעם לצד מקסיק אלא הטעם הוא מפני שיש צוה זכירת כל המצות:

ג אע"פ שאין מצות ציצית וכו'. וא"כ מה צוין מ"מ ראו לאומרה בלילה מפני שיש צוה וזכירת כל המצות וי"ל כיון שאין הזכירה צוה אלא ע"י ציית כמשה"ה וראיתם אותו וזכרתם וציית אינו נוהג בלילה לא היה ראוי להזכירה אלא מפני שיש צוה יציאת מצרים שזכירתן אותה אפילו בלילות לכך מוזכרין אותה בלילות שנאמר למען תזכור את יום

מגדל עז

פרק א א ב פעמים בכל יום קורין ק"ש בו' עד ויאמר. פ"א דברכות (דף י"א) וכתוספתא: ומקדימין לקרות ב' שמע בו' עד כל המצות. פרק היה קורא (דף י"א): ג אע"פ שאין מצות ציצית בלילה בו' עד הנקראת ק"ש. סוף פ"ק דברכות (דף י"ב):

הקורא

פרק א א פעמים בכל יום. מפורש פ"ק דברכות (דף י"א). דצין ל"ש בין ל"ש פעמים צווי קוראים את שמע אלא שנחלקו היאך קוראין אותה וי"ל צ"ש אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו ובצקר יעמדו שנאמר בשכנך ובקומך וצ"ה אומרים כל אדם קורין כדרך שנאמר ובלכתך בדרך א"כ למה נאמר בשכנך ובקומך בשעה שדרך בני אדם שוכנים ובשעה שדרך בני אדם עומדים. ורבינו נקט לישנא דצ"ה והקדים ק"ש של לילה כלישנא דקרא של לילה ברישא וטעמא דקרא משום דתחלת היום מן הלילה הוא כדכתיב ויהי ערב וכו':

ב ומה הוא קורא וכו'. קך מתבאר מתוך המשנה שאכתוב בסמוך: ומקדימין לקרות וכו'. פ"ב דברכות (דף י"ג). אמר ריב"ק למה קדמה פרשת שמע ליהיה כדי שיקבל עליו עול מצות שמים חמלה ואח"כ יקבל עליו עול מצות והיה אם שמוע לויאמר שהיה אם שמוע נוהג בין צווי בין בלילה ויאמר אינו נוהג אלא צווי כלומר דמשמע בציית שאינה נוהגת אלא צווי. ודע שגירסת רבינו הנכונה ואחריה והיה אם שמוע שיש צוה וכו' על שאר כל המצות וכך מלאמי כספר מדוייק ולא כמו שכתוב בספרינו שיש צוה

לחם משנה

פ"א א פעמים בכל יום וכו'. משנה פרקא קמא דברכות (דף י"ב): צ"ש אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו וכו' וצ"ה אומרים כל אדם וכו' והלכה כצ"ה:

ב ומה הוא קורא וכו'. ריש פרק ב' דברכות (דף י"ג). היה קורא צמורה וכו' אמר רבי יהושע בן קרחה למה קדמה וכו' (ועיין בכתף משנה) ובגמרא (דף י"ד): בצרייתא נתנו טעם אחר לקדימת והיה אם שמוע לויאמר שזה יש צו ללמוד ולעשות ויאמר אין צו אלא לעשות ע"כ. ורבינו לא כתב א' מאלו הטעמים וא"כ יש לתמוה עליו כיון שכוונתו לתת טעם לקדימתן זה לזה כמו שגראה מתחילת לשונו שכתב ומקדימין לקרות וכו' משמע שצו לתת טעם לקדימתה וא"כ היה לו לתת טעם לקדימת והיה אם שמוע לויאמר א' מן הטעמים האמורים בגמרא וקשה עוד מזה שהטעם שנתן הוא אינו טעם כלל שהרי כתב וא"כ פ' ציית שגם היא יש צו וכו' ואין זה טעם לאיחורה למה היא אם שמוע שהיה אם שמוע נמי אין צוה אלא צווי וזכירת כל המצות כמ"ש ואחריה והיה אם שמוע שיש צוה וכו'. ונראה לדרך של רבינו רבינו לתת טעם לקדימת והיה אם שמוע לויאמר שזו אינה קושיא כלל שהרי צמורה כמזבה פרשת והיה אם שמוע אחר פרשת שמע ושמוע אחר ויאמר וא"כ אם נקדים ויאמר למה היא אם שמוע אין כאן שום קשר מהכח צמורה אצל עמה יש קצת קשר שהרי והיה אם שמוע היא אחר שמע כמזבה צמורה בלי שום הפסק ויאמר בנייהם. אבל הקושיא שהיה ראוי להקדים ויאמר לשמע מפני שצו כמזבה צמורה וכדכתיב התוספות. לזה מירך שטעם קדימת שמע מפני שיש צוה יחוד ה'. וכיון שנתן טעם לקדימתה אין לורך לתת טעם לאיחור פרשת ויאמר שצדין נחאחרה כדי לשמור קצת סדר הכח צמורה שהוא והיה אם שמוע ולא נפסיק בנייהם כלל וכדכתיבנא. ומ"ש וא"כ פרשת ציית שגם היא וכו' הכוונה לתת טעם למה אנו קוראים זאת הפרשה אם מפני שיש צוה יציאת מצרים הרי יש פרשה אחרת צמורה שהזכר צוה יציאת מצרים בפירוש שהרי לא הזכר כאן יציאת מצרים אלא אגב גררנו לזה אמר שאין זה הטעם לצד מקסיק אלא הטעם הוא מפני שיש צוה זכירת כל המצות:

ג אע"פ שאין מצות ציצית וכו'. וא"כ מה צוין מ"מ ראו לאומרה בלילה מפני שיש צוה וזכירת כל המצות וי"ל כיון שאין הזכירה צוה אלא ע"י ציית כמשה"ה וראיתם אותו וזכרתם וציית אינו נוהג בלילה לא היה ראוי להזכירה אלא מפני שיש צוה יציאת מצרים שזכירתן אותה אפילו בלילות לכך מוזכרין אותה בלילות שנאמר למען תזכור את יום

וגרמא לא תתברון בה: זו כל כנשתא דישראל יעבדון יתה: מה וארי תגיר עמך גיורא ויעבד פסחא קדם יי ותגור (נ"א מגור) לה כל דכורא ובכנ יקרב למעבדה ויהי פניבא דארעא וכל ערלא לא יכל בה: מט אורייתא חדא תהי לניצבא ולגיורא דאתגיר ביניכון: ג ועבדו כל בני ישראל כמא דפקד יי ית משה וית אהרן פן עבדו: נא והוה בכרן יומא הדין אפק יי ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: א ומלל יי עם משה למימר: ב אקדש קדמי כל בכרא פתח כל ולדא בבני ישראל באנשא ובבעירא דילי הוא: ג ואמר משה לעמא הוו דכירין ית יומא הדין דנפקתון ממצרים מבית עבדותא ארי בתקוף יד אפק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע: ד יומא (ה) דין אתון נפקין בירחא דאביבא: ה ויהי ארי

חוצה ועצם לא תשברו בו: זו כל ערת ישראל יעשו אתו: מה וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליהוה המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה פאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו: מט תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם: נ ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואת אהרן פן עשו: ס נא ויהי בעצם היום הזה הוציא יהוה את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם: פ שביעי יג א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא:

ג ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה

אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ: ד היום אתם יצאים בחדש האביב: ה והיה

רש"י

מחמת מילה שאינו מומר לערלות, ואינו נלמד מן נכר לא יאכל בו (פסוק מג) (ראה מילתא ס: (מט) תורה אחת וגו'. להשוות גר לאזרח אף לשאר מנות שצטורה ס"ח (מילתא מס' דפסחא טו): יג (ב) פטר כל רחם. שפתא את הרחם תמלה, כמו פוטר מיס ראשית מדון (משלי ז יד), וכן יפטירו גשפה (תהלים כב ט) יפתחו שפתים: לי חווא. לעצמי קניתיס, על ידי שהימי זכורי מנרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמוכירין יצאת מנרים בכל יום^ב (מילתא מס' דפסחא טו): (ד) בחדש האביב. וכי לא היו יודעין צאיזה חדש יאלו, אלס קן אמר להס, ראו חסד שגמלכס, שהוציא אתכם שחדש

ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית צמר, יש צו משום שזירת עלנס^ה, אין עליו כזית צמר [ס"א] או מוח, אין צו משום שזירת עלנס (פסחים פד:): (מו) כל ערת ישראל יעשו אותו. למה נאמר, לפי שהוא אומר בפסח מנרים שנה לזית אצת (פסוק ג) שנמנו עליו למשפחות, יכול אף פסח דורות כן, תלמוד לומר כל עדת ישראל יעשו אותו (מילתא מס' דפסחא טו): (מת) ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מידיס, תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ, מה אזרח צארבעה עשר אף גר צארבעה עשר (מילתא מס' דפסחא טו): וכל ערל לא יאכל בו. להציא את שממו אחיו

שפתי חכמים הקצר

סח. מדאיצטריך קרא 'כאזרח הארץ' (פסוק מה) להשוות גר לאזרח לקרבן פסח, הוה אמינא שאינו שוה לישראל בשאר מצוות (רא"ם). א. דקשה לרש"י והלא כל העולם שלו, לכן פירש לעצמי קניתיס, כלומר שהוא קדוש בעצמו אף אם לא תקדישנו, אך אתה יקדש לי כל בכור, כדי שתקבל שכר על זה (עפ"י רא"ם). ב. מדכתיב 'זכור' בקמ"ץ משמע זכור תמיד, כדפירש רש"י פרשת יתרו (להלן כ ח) (רא"ם). או מדכתיב 'הוה', משמע בכל יום יהיה בעיניך כאילו היום יצאתם ממצרים (נח"י).

דילמא איפוך, 'בבית אחד יאכל' כמשמעו שלא יאכל בשני מקומות, ועל הבתים' ללמד שמתחלק לשתי חברות. ויש לומר כיון דכתיב 'בבית אחד יאכל' ולא 'יאכל', משמע דבפסח הנאכל איירי שלא יתחלק הפסח לשני מקומות, שיאכל חציו לכאן וחציו לכאן, ולא באיש האוכל (רא"ם עיי"ש). סה. פירוש, 'דיאכל' דרישיה דקרא קאי נמי אעצם לא תשברו בו, וכאילו אמר 'ועצם הנאכל' (כלומר הראוי לאכילה) לא תשברו בו' (רא"ם). סו. פירוש אפילו אינן משפחה אחת (מנח"י). סז. שהוא יוצא מעבודת לחירות, כמו שיצאו ישראל בפסח (דב"ט).

בליל ט"ו בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו' עכ"ל. וכן מבואר בספר המצוות (מצוה קנ"ז) שהביא הרמב"ם את דברי המכילתא דרשב"י (שם) דילפינן מצות סיפור יציאת מצרים מהקרא דזכור את היום הזה.

אולם עיין ברש"י בפירושו על הפסוק זכור את היום הזה שכתב וז"ל: למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום עכ"ל. הרי דסובר רש"י דילפינן מצות זכירת יציאת מצרים שבכל יום מזכור את היום הזה, וחולק הוא על הרמב"ם. אלא דדברי רש"י צ"ע, דהלא דברי הרמב"ם מפורשים במשנתנו, דמבואר דבן זומא דרש זכירת יציאת מצרים בלילות מלמען תזכר ולא מזכור את היום הזה, והיינו כדברי הרמב"ם. וכבר הקשה כן המנחת חינוך (מצוה כ"א).

ובאמת דברי רש"י אלו מפורשים במכילתא (שם י"ג, ג'), דז"ל המכילתא: ויאמר משה אל העם [זכור את היום הזה וגו'] אין לי אלא שמזכירים יציאת מצרים בימים, בלילות מנין שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ע"כ. הרי להדיא במכילתא כדברי רש"י דילפינן מצות זכירת יציאת מצרים מהקרא של זכור את היום הזה. ועדיין דורשת המכילתא את הדרשה של בן זומא, דילפינן מצות זכירת יציאת מצרים בלילות מהקרא של למען תזכר, והיינו כדברי רש"י. אלא דדברי המכילתא עצמם צריכים ביאור.

והנראה דיליף המכילתא מצות זכירת יציאת מצרים מהקרא דזכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים שהוא נאמר בלשון צווי (ולא ילפינן מלמען תזכר שהוא נתינת

אלא דהיא גופא קשיא למה דנו התנאים בליל הסדר במצות זכירת יציאת מצרים. והנראה מוכרח מזה דגם מי שעוסק במצות זכירת יציאת מצרים יוצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים, כיון דמ"מ מדבר הוא מענין יציאת מצרים והנסים שארעו לאבותינו. ולכך למדו התנאים בליל הסדר ענינים אלו, דעל ידם ג"כ קיימו מצות סיפור יציאת מצרים. ונראה עוד, דגם אם לא גרסינן כהרמב"ם אמר להם, והגירסא היא אמר ר' אלעזר בן עזריי, מכל מקום דין זה אמת, דהעוסק במצות זכירת יציאת מצרים מקיים בזה גם מצות סיפור יציאת מצרים. כיון דמכל מקום סיפור מענין יציאת מצרים, דאם לא כן למה הביא בעל ההגדה משנה זו בהגדה, אלא דכיון דמ"מ על ידה מתקימת מצות סיפור יציאת מצרים, לכן הביא בעל ההגדה משנה זו בהגדה, אף אם לא דנו התנאים בכני ברק במשנה זו.

כ"ה) למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך - מבואר מכאן דמקורה של מצות זכירת יציאת מצרים הנוהגת בכל יום הוא מהקרא שכפרשת ראה (דברים ט"ז, ג') למען תזכר את יום צאתך וגו'. וכן כתב הרמב"ם (פ"א הלכות קריאת שמע ה"ג) וז"ל: ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכר את יום צאתך וגו' עכ"ל. ואילו מצות סיפור יציאת מצרים הנוהגת רק בליל ט"ו בניסן מקורה הוא מהקרא שכפרשת בא, דכתיב (שמות י"ג, ג'), זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו', כמו שכתב הרמב"ם (פ"ז הלכות חמץ ומצה ה"א) וז"ל: מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו

רש"י דמצוה זו מקורה הוא מהקרא (שמות י"ג, ח') דוהגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.

כ"ו) בענין מצות זכירת יציאת מצרים. הרמב"ם לא מנה את מצות זכירת יציאת מצרים במנין המצוות. וצ"ע אמאי, דמצות זכירת יציאת מצרים היא מצוה מן התורה, כדאייתא בברכות (דף כ"א) ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר, חוזר ואומר אמת ויציב, כיון דאמת ויציב דאורייתא. ומבואר שם בסוגיא דמצוה דאורייתא זו שמקיים כשאומר אמת ויציב היא מצות זכירת יציאת מצרים. וכן כתב רש"י שם (ד"ה אמת). ועיין ברמב"ם בפ"א מהלכות קריאת שמע (ה"ג) שכתב וז"ל: ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וגו' עכ"ל. ומפורש בדבריו דמצות זכירת יציאת מצרים היא מצוה מן התורה. א"כ צ"ע למה לא מנה הרמב"ם מצוה זו במנין המצוות. וכבר הקשה כן המנחת חינוך (מצוה כ"א).

ותירץ הגר"ח זצ"ל דהנה במשנה ברכות (דף יב:, שאומרים בהגדה) נחלקו ר' אלעזר בן עזרי' וחכמים אם מזכירין יציאת מצרים בלילות. ראב"ע סובר דמזכירין יציאת מצרים בלילות וחכמים סוברים דאין מזכירין. ויסוד מחלוקתם (לאחר שבא בן זומא) הוא כיצד לדרוש את הפסוק כל ימי חייך. לראב"ע דרשינן לרבות את הלילות, וחכמים דורשים כל להביא לימות המשיח. וא"כ לחכמים ליכא דרשה לרבות את הלילות ולכן לדעתם אין מזכירין יציאת מצרים בלילות. וא"כ יוצא דלראב"ע הדורש כל לרבות את הלילות, ליכא דרשה דמצות זכירת יציאת

טעם ואינו צווי. ותו דפרשה זו של למען תזכור לא קמיירי כלל במצות זכירת יציאת מצרים אלא במצות אכילת מצה ואיסור אכילת חמץ), אלא דעדיין לא נתבאר מהו זמן המצוה של זכירת יציאת מצרים, אם מצוה זו נוהגת רק ביום או גם בלילה. ולדבר זה ילפינן מהקרא שבפרשת ראה, לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני וגו' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ומקרא זה הוא טעם לאיסור אכילת חמץ וחיוב אכילת מצה, דצריך לזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, כלומר בין ביום ובין בלילה. אך מזה אפשר למילף דגם המצוה של זכירת יציאת מצרים מצותה היא בין ביום ובין בלילה, דחזינן דיציאת מצרים טעונה זכירה בלילה, אבל המצוה דזכירת יציאת מצרים מקורה הוא מהקרא דזכור את היום הזה. וזהו שדרש בן זומא את הדין דמזכירין יציאת מצרים בלילות מלמען תזכור את יום צאתך וגו' אף דמצות זכירת יציאת מצרים כתוב בפרשת בא בקרא דזכור את היום הזה וגו'.

והנה עיין בפירוש רש"י על הפסוק למען תזכור את יום צאתך וגו' שכתב, וז"ל: על ידי אכילת הפסח והמצה את יום צאתך עכ"ל. ומבואר דרש"י מפרש דפסוק זה הוא טעם לאכילת מצה ומיירי בליל ט"ו, ואינו מדבר במצות זכירת יציאת מצרים. והיינו משום דרש"י לשיטתו סובר דמצות זכירת יציאת מצרים ילפינן מזכור את היום הזה, ולכך כתב דהקרא דלמען תזכור הוא טעם לאכילת מצה.

אלא דצ"ע לרש"י היכן כתוב מצות סיפור יציאת מצרים. וצריך לומר דסובר

ולפי פשוטו) בפסוק בעבור זה עשה ה' לי וגו', שכל הנסים היו בשביל הסיפור. והיינו שאמרו (פסחים קמז: ובהגש"פ) שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.^{1*}

ויש לפרש [בזה] מה שאמר (נחמיה ט, י) ותתן אותות וגו' ותעש לך שם כהיום הזה, דהיינו שעשית לך שם לעולמים כאילו היום הוא היום הזה שהוצאתנו ממצרים. וזהו שאמר (להלן יג, ג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, ולא אמר זכור את היום אשר יצאתם ממצרים, אלא שבכל שנה הוא היום הזה ממש שיצאנו ממצרים. והעניין הוא, שבכל שנה ושנה מתעורר אור ההוא שהיה ביציאת מצרים.² כמו שפירשנו בפסוק (ישעיה לג, ו) והיה אמונת עתיך, דקאי על המועדים. חוסן ישועות, היינו שבכל שנה בימי הפסח הוא חוסן הישועות שהיו בעת ההיא. חכמת ודעת, הוא מתן תורה שהוא בחג השבועות, שבכל שנה מתעורר האור ההוא שהיה בעת ההיא במתן תורה שהופיע חכמה ודעת, אם יעשה הכנה לזה כמו שהיה בשעת מתן תורה. ויראת ה' היא אוצרו, הוא בימים הנוראים, שבכל שנה בתשרי מתעורר האור שהיה ביום הכפורים ברדת משה מן ההר.³ וזהו שאמר כאן וידעתם כי אני ה'.

[במקום אחר כתב רבינו]

כבר כתבנו (להלן יג, ח ד"ה ומוכן) [בפסוק] בעבור זה עשה ה' לי, שהוא הענין האור המתגלה בפסח לכל אחד כפי הכנתו והשגתו.. וכבר כתבנו

כח זה לשעת הסיפור עצמו, וכמו שמבאר רבינו ואזיל שבכל שנה ושנה מתעורר אור ההוא שהיה ביציאת מצרים. ח עיין בדברי רבינו להלן (יג, ח ד"ה ומוכן), ובהמובא שם מפירוש ההגדה לרבינו (ד"ה בכל דור). ט ז"ל רבינו בפ' משפטים (כג, יח), כמו שכתבנו בפסוק והיה אמונת עתיך חוסן ישועות וגו', דקאי על שלש רגלים. דהיינו חוסן ישועות, שמתגלים הישועות שהיו במצרים. וחכמת ודעת, הוא גילוי תורה בחג השבועות. ויראת ה' היא אוצרו, הוא שנתגלה בימים הנוראים המורא הגדול שהיה בימי משה כשירד מן ההר והוקבע לדורות. י שבכל דור ודור יזכו לאמונה בידעה כי אני ה', בכח אור האמונה הגדול שהיה בשעת יציאת

מצרים. שחוזר ומתעורר בכל שנה ושנה.

הקדושה, ועל ידי זה יחיש וימהר מפלתו. וזהו שאמר יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש, שיבוש יונקתו בקדמות הזמן.

וכמו שפרעה על ידי השעבוד בהם בגופם היה משעבד גם נשמתם, כמו שכתבנו לעיל (שמות ה, ח) בפסוק נרפים אתם נרפים ובמקומות רבים, כן גם בהוצאת כחות הקדושה ממנו, היה על ידי עשר מכות שבגופם, שהיה כמו כן בפנימיותם. והיינו דאמר (וארא ה, יז) הנני משליח כך [וגו'] את הערוב, וכן הוא אומר (שם ט, יד) אני שולח את כל מגפותי אל לבך,⁴ היינו כדי להוציא מפנימיותו כחות הקדושה שהיו בו.

והיינו דאמר דוד (תהלים עה, ד) לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות ה' ועוזו ונפלאותיו אשר עשה, (ו)מה שאמר ועוזו, היינו מה שהחזיק לב פרעה כדי להרבות נפלאותיו, והיינו דאמר (שם פסוק ה) ויקם עדות ביעקב, הא דכתיב בתר הכי (כאן) למען תספר באזני בנך, שכל זה היה למען תספר באזני בנך שהחזקתי לבם כדי לעשות בהם אותות אשר שמתי בם. והיינו דאמר אשר התעללתי במצרים, שהחזקתי לבם כדי לשום בהם אותות, כמו שיבואר בסמוך.

(ב) ולמען תספר באזני בנך. לפי פשוטו, עיקר הנסים היו בשביל הסיפור לדורי דורות, כמו שיבואר בסוף הפרשה (יג, ח ד"ה

ה* נראה שחסר כאן וצריך להוסיף: וכן אמר כאן כי אני הכבדתי את לבו וגו' למען שתי אותותי אלה בקרבך. ו נראה שיש כאן חסרון דברים, וצריך להוסיף בערך כך: שכל זה היה בכדי להחזיר כחות הקדושה לישראל. ואמר אחר זה (בפסוק ו) למען ידעו דור אחרון וגו' יקומו ויספרו לבניהם, היינו כי הא דכתיב בתר הכי וכו'. ו* כיון שהנסים היו בשביל הסיפור לדורי דורות, הרי כל אחד מישראל שמספר ביציאת מצרים שותף בנסי יציאת מצרים, שבשבילו נעשו כל הנסים האלה. או אולי כוונת רבינו כבהערה דלהלן. ז תיבת 'בזה' נוסף מפירוש ההגדה (ד"ה בעבור זה). ולכאורה הכוונה, שמכיון שהסיפור של עתה היה הגורם לנסי יציאת מצרים. כל שכן שכוחם לעורר

וכבר כתבנו במקום אחר (פ' וירא כב, א; הפלאה כתובות סב.) שהעקידה היה נסיון לאברהם יותר מכבשן האש, ויותר מיצחק שמסר עצמו לעקידה, משום דבנסיון כבשן האש היה לו עזר מנשמת יעקב שהיתה בו, אבל משנולד יצחק כבר היתה נשמת יעקב אצל יצחק ולא אצל אברהם, ולכך היה נסיון לאברהם יותר מיצחק, שהיה ליצחק עזר מיעקב. וכן איתא בזוהר (ע"ש ואתחנן רסב:) בפסוק ויבחר בזרעם אחריהם בכס (עקב י, טו), בזכות דורו של משיח שהוא בתוכנו הוא עומדת לנו. קפ

ובזה נלע"ד לפרש, הא דאמר השי"ת בדבור לא יהיה לך וגו' (יתרו כ, ו; ואתחנן ה, י) ועושה חסד לאלפים וגו', וכן כתיב (השא לד, ז) נוצר חסד לאלפים וגו', ומשה רבינו ע"ה אמר בסוף ואתחנן (ז, ט) (ועושה חסד) [שומר הברית והחסד וגו'] לאלף דור. ועיין מה שפירש"י שם. קפא ולפי פשוטו יש לומר, דמשה לא חשיב אלא לאלף דור למטה, אלא דבאמת מועיל זכותו [גם] לאלף דור למעלה הימנו לדורות שלפניו. קפב

והכא נמי, בשביל זכות הבנים שמקיימין מצות סיפור הגדה, זכו אבותיהם למפרע בשעת יציאת מצרים. וזהו דקאמר למען תספר, ר"ל בזכות זה. והיינו דקאמר עשה ה' לי, בשביל זכות הגדה זו. [הגדת הפלאה]

אלא כחשק שחשק השי"ת שיוציא מהם האבות לאהבה אותם, וכן בזרעם אחריהם בחר בזכותם. ויותר מוכן לפי מה שכתב הזוהר ויבחר בזרעם אחריהם בכס, הוא דורו של משיח, שעתה הם בכס ועתידין לצאת מכס. הרי שיש לכם זכות מחמת האבות שלפניכם, ובזכות דורו של משיח שיבואו אחריכם. והיינו שתקנו לומר והסר שטן מלפנינו ומאחרינו, (ו) [ש]נשמתם עדיין צרורה בקרכנו. קפא "לאלף דור, ולהלן הוא אומר לאלפים, כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו, העושים מיראה, הוא אומר לאלף, ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו, העושים מאהבה, ששכרם גדול יותר, הוא אומר לאלפים." קפב ועיין עוד בדברי רבינו בר"פ בראשית (ד"ה ואמרו חז"ל), ובירושלמי הפרשה (פסוק ב ד"ה עוד) ולהלן (ד"ה ואמר בנך),

ובס"פ ואתחנן, ובהמובא בהערה דלהלן.

זה עשה ה' לי, כלומר בזכות מצוה זו עשה השי"ת הנסים האלה בשבילי.

ובזה מוכן מה שאמר בהגדה שהוא תשובה לרשע, לי ולא לו, אלו היה שם לא היה נגאל. רצונו, כיון שהנסים היו בשביל הסיפור וככח זכותו, הרי הרשע שיצא מן הכלל, והוא מתיש ח"ו כח שלמעלה, כמו שאמרו חז"ל (תענית ז: מגילה יא.) בפסוק בעצלתים ימך המקרה וגו' (קהלת י, יח), קע"ח ממילא לא היה נגאל. קעט

[במקום אחר כתב רבינו]

ויש להבין יותר מה שאמר עשה ה' לי, על פי מה שאמרו חז"ל (רש"י וירא יט, ז) כל מי שאינו ניצול בזכות עצמו אינו רואה במפלת שונאיו. וכבר כתבנו (שם פסוק כו; יתרו יט, ד) שזהו פירוש הפסוק (תהלים קיח, ז) ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי, ר"ל כשהעוזר הוא מחמת זכות עצמו, אז זוכה ורואה במפלת שונאיו.

וכיון שישראל ראו במפלת שונאיהם, מוכח שהיה בזכות עצמן. הגם דכתיב (יחזקאל טז, ז) ואת עירום ועריה, שהיו ערומים בלי תורה ומצוות (מכילתא פ"ה; רש"י לעיל יב, ו). אך מצינו שאמרו חז"ל (ב"ר סג, ב) [בפסוק] יעקב אשר פדה את אברהם (ישעיה כט, כב), שאברהם היה ניצול מכבשן האש בזכות יעקב שעתיד לצאת ממנו.

קעח "בשביל עצלות שהיה להם לישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקב"ה מך, ואין מך אלא עני, שנאמר ואם מך הוא מערכך, ואין מקרה אלא הקב"ה שנאמר המקרה במים עליותיו." קעט ועיין עוד בדברי רבינו בריש הפרשה (פסוק ב ד"ה עוד יש לפרש). קפ וז"ל רבינו בפ' עקב (י, יד), ויש לפרש מה שאמר הכתוב רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם [ויבחר בזרעם אחריהם בכס], והוא לשון כפול, ולא אמר רק אבותיך אהב ה' אותם. [וי"ל] לפי מה שאמרו חז"ל (אבות ה, ב) מנח עד אברהם עשרה דורות עד שבא אברהם וקיבל שכר כולם, דהיינו שכל הדורות מנח עד אברהם כולם נתקיימו בזכות שיצא אברהם מהם, וכמו שכתבנו בתחילת פרשת בראשית שהצדיק מזכה לדורות שלפניו ולדורות שלאחריו. והיינו דכתיב, כי לא היה ראוי להתקיים העולם מימי נח.